

Eporai

Vaidi voovoono aa kua aavaa Eporai kua tuuyani reeravai

Aa yanaa aavaa roo vaidiivo hama ari nnutuuvaa reeravai. Kati aa yanaa aavaa roo vaidiivo raa kioo gioonna kiaapu Eporai kuaivaa tuuya vaa ausa hanigiooyani fafaara reeravai. Mo vooya iya uu aataruuyauvaara ooqoo tida iya nnammutuaa uduu iya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaa pikiaaree kiaa iiravai. Aa yanaa aavaa roo vaidiivo yamayamaa kuaiyauvaa iyani roo tunoo: Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo inna kutaa aataru tuanaavai. Yisuu Kirisiivaano kutaa tuanaa Anutuuqaa kooyaa ti vitaivaivee, tiravai.

Anutuuqaa ari Mmaapuuvoono inna kuaivaa kooyaa ti kiaa ti mmivai

1 ¹Nnaaru Anutuuqo kaayauneetu airi aataru ari vookara ari vookarauyauvaadiri forofetaiyaata kua tuduu iyaano iva tuu kuaivaa ti rubuungainna kiaa mmiravai. ²Aa nnaagiai suai aavaki Anutuuqo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuuvoono inna kuaivaa ti kiaa ti mmivai. Ivo homo Anutuuqaa tasipama varuu suaivaki Anutuuqo tuduu ivaano ngiau mmataivaa iima kieeravai. Anutuuqoono inna mmataama kioo nnaagiai ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa varaaneera inna tiravai. ³Toobaivaudiri mmeekiaivo taineema innakidiri Anutuuqaa oyai ari vookaraivo kooyaa vaivai. Ivoono Anutuuqo ari vookaraama variivaa varoo kooyaa vitaivai. Ivo tiivaugiataama ngiau mmata mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ari yaagueeqaivoono utikio vainoo. Mmuakiaaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuoo kava diitoo ngiau aapuuvaki vioo Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaavai variivaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varinoo.

Ari Mmaapuuvoono aangeraiya yaataravai

⁴Anutuuqo ari Mmaapuuvaa nnutu ari vookaraivaa ngiau aapu yapa kiaivaara inna nnutuuvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataravai.

Inna nnutuuvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataraineema Anutuuqo ari Mmaapuuvaa aruoo yapa kiaivoono aangeraiya yaataraivai. ⁵Anutuuqo hama aangeraa voovai tunoo:

A ni Maapukua
aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. Vo kuavai hama Anutuuqo aangeraa voovai tunoo:

Na inna Koova varino
ivo ni Maapuvai varinaravaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. ⁶Anutuuqo ari Mmaapuuvaa mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara kieeta tuanaavai mmataama kioovaa mmatayaa titaanaree kiaa iinno varioo ivo innara vo kuavai ataa kua tunoo:

Anutuuqaa aangeraa mmuakiaaya
ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee.

Anutuuqo ari Mmaapuuvaara itaa kua tiravai. ⁷Anutuuqo aa kua aavaa aangeraiyara tunoo:

Na ni aangeraiya kiaukai rikiada
akiairaama yunna roosiima mmooriivaa varaavai.
Na ni mmoori vareeraiya kiaukai rikiada
makee tikiyai yaagueeqama
saneetu roosiima iikiaavaivee.

Ivo aangeraiyara itaa kua kiaa kioo ⁸ari Mmaapuuvaara ataa kua tunoo:

Na Anutuuqo i oyaivovee.
A mmuakiaa gioonna kiaapuuyara diraivo
tupatupaa vainaravai.
E gioonna kiaapuuyara diraivaa
a safuuma haitatuukiannavai.

⁹Safuuma varida iira aataruuvaara
i mmuduuya ruaivai.
Koonnama iira aataruuvaara hama
i mmuduuya ruaivai.
Itaama vaikiyai na Anutuuqo
i Anutuuqo tuanaivoono
i mmataama kiee
i aruoo yapa kiee
i seenaiya aduoo yapa kiaukai rikiee
a ari vookaraama sirigainna variannavaivee.

¹⁰Ivo ari Mmaapuuvaara itaa kua kiaa kioo nnaagiai vo kuavai innara ataa kua tunoo:

Udaanga-o, nnaaru hama mminnamminnaatauduu
a mmataivaa iima kioodoo yaagueeqama vairavai.
Vauduu a ngiauvaatama iima yapa kieeravai.

¹¹ Fai ii mminnaa iyauvo

taikoo raubiriinarayauvai vainaravai.

Eenoo fai tupatupaa varinaravai.

Uyira rairaiyauvo maisainara iiraivaa roosiima
iyauvo maisainara iinaravai.

¹² A buruqaivaa ranaa kiese yapaannaneema

a iyauvaa ranaa yapaanaravai.

A uyira rairaiyauvaa karaasa uyuee

rammuannaneema a tino rikioo

fai iyauvo karaasa ari vookaraiyauvai vainaravai.

Mo eenoo tupatupaa ee variraivaugiataama

itaavai nnaasu fai a varia ree kuanaravai.

Fai hama i variraivo taikaanaravaivee.

Anutuuqo ari Mmaapuuvaa itaa kua tiravai. ¹³ Hama ivo ari aangeraa
voovai ataa kua tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

Varia ree vinanai na tinai

fai a ai nnammutuuiya yaatara kiaanaravaivee.

¹⁴ Hama Anutuuqo ari aangeraa voovai itaa kua tiravai. Itaama vaikiiai
aangeraiya aanii mminnaayanee? Iya mmannasayaano Anutuuqaa
mmooriivaa varada variaavo ivo iya makemakee titaikiiai iya ivo vitoo
yoketaivau yapaanara gioonna kiaapuuya tasipama varida mmooriivaa
varaavai.

Anutuuqo ti vitoo yoketaa ari vookaravau yapaanaravai

2 ¹ Anutuuqaa Mmaapuuvo forofetiaiyaata aangeraiyaatama itaama
yaataraivaara kua kutaivaa ta rikiaunnaivaa ta arinaima rikiada
puaisa utuaaravee. Ta iida ii kua ivaa pikieevoora tida nnikiiai ta puaisa
utuaaravee. ² Anutuuqaa aangeraiya ti rubuungainna kua mmuu kuaivo
kutaa kuavai kooyaa vairavai. Gioonna kiaapu voovoono ii kua ivaa
rikioonnaata yaataroovoono irisai maisaivaa ari uuvaugiataama safuuma
ari vareeravai. ³ Itaama varoovaa mo ta dataama kiada irisai maisaivaa
pikiaaranee? Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapaanara aataru ari
vookarivaara rikiadaata kati varida dataama kiada ta irisai maisaivaa
pikiaaranee? Fai ta varaaravaivee. Udaanga Yisuu Kirisiivaano ii
Anutuuqo ti vitoo kua ivaa toosa hara gioonna kiaapuuya kua mmiravai.
Kiaa mmuduu rikiada ii kua ivaa rikiada kutaavaivee kua kiada
yoketaama varida kutaa kuavai vauvaara kooyaa ti vitairavai. ⁴ Ii kua

ivo kutaavai vauvaara Anutuuoqo ari uuvaugiataama kooyaa ti vitairavai. Mmuai suaivaki Anutuuoqo kaayau ari mmoori aataru ari vookara ari vookarauyauvaa iinno ari yaata utuuvaugiataama ari Mmannasa Yoketaivaa gioonna kiaapuuya mmuduu rikiada ivaa yaagueeqaivaura vo mmoori vo mmooriivaa iiravai.

Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaanara nakaaraiovee

⁵Yisuuva tuu suaivaki ari vookaraama varira aataruuvo vairavai. Ii aataru ivo vauvo vakia roo vioo vioo yapooma vainara suaivaki hama Anutuuoqo aangeraiya ii suai ivaki gioonna kiaapuuyara diaraivaara tiravai. Ii aataru yapooma vainara ivara ta yaata utida kiaunnano.

⁶Anutuuoqaa kua fafaaravaki vau kua voovai vainno tunoo:

Vaidiivo kati inneennavaivee.

A aaniivara pinaama innara yaata utuannanee?

Vaidiivo kati inneennavaivee.

A innara tuqinnaannanee?

⁷Paanna suai a tuduu

aangeraiya aruoo varuduu

ivo aduoo variravai.

Vaa a innara yoketainna

inna nnutuuvaa ngiau yapaannavai.

⁸Yapa kiee mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara

kiannano ivo iyauvaara diivaivee, tiravai.

Itaa kua tuu kuaivo tunoo: Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diivaivee, tuu kuaivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara tiravai.

Itaa kua tuu kuaivaara ta taunnani hama vaidiia mmuakiaa

mminnamminnaiyauvaara diaavai. ⁹Vaa ta taunnavai. Paanna suai

Anutuuoqo tuduu aangeraiya aruoo varuduu Yisuuva mmatayaa

tuoo aduoo variravai. Anutuuoqo kati tiyara yoketaama yaata

utuuvaugiataama inna tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuyara

putiravai. Ivaara Anutuuoqo inna tuduu paanna suai aduoo variravai.

Ivo yatari sagaivau mmamma nniitaroovaa varoo putuuvaa Anutuuoqo

innara yoketainna inna nnutuuvaa ngiau yapeeravai. ¹⁰Anutuuoqo

mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iima kioo iyauvaara haitatuura

nakaaraiovee. Inna raunna mmaapu kaayuya inna tasipama yoketaama

variateeraivaara ivo inna aikiooma Yisuunna tuduu mmamma

nniitaraivaara vareeravai. Anutuuoqo tuduu ivo mmamma nniitaroovaa

varoo yaatara kioo yoketaama varioo gioonna kiaapuuya vita vitainno

iya vitoo yoketaivau yapeeraiovee.

¹¹Ivo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikiai

iya Anutuuoqaa gioonna kiaapu tuanaaya variaavai. Ivoota iyaatama

iya oyaivo mmuaa tuanaavai Anutuuoqo varivai. Ivaara Yisuuva iyara ni

nunna gatayavee tiivaara hama inna mmamma maisaivai. ¹²Ivo ivaara tunoo:

Anutuuqo, na aiyara ni nunna gataiyaatama kooyaa kua tinaravee.

Gioonna kiaapuuya aiyara nuunairaivaki na aiyara kua yoketaivaa tinaravaivee.

¹³Ivo itaa kua kua kioo vo kuavai ataa kua tunoo:

Na Anutuuqaa kuaivaa rikiee inna mmemmaana kuanaravaivee, tiravai.

Kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Na aavau variaukai ni uru nnaakara Anutuuqo ni muuyaatama ni tasipama variaano, tiravai.

¹⁴Ivo ni uru nnaakarayavee tuu kuaivo inna gioonna kiaapuuyara tiravai. Ivo ariinoo iya mmamma mmuyaivaa varoo iya variraivaa varoo vaidivai variravai. Varioonnonno yatari sagaivau putiravai. Sataango putira oyai nakaaravaa yaataroo inna yaagueeqaivaatama yaataraanaraivaara ivo yatari sagaivau putiravai. ¹⁵Gioonna kiaapuuya mmatayaa varira suaivaki putira aataruuvaa aatuuraivo yeena roosiima iya utuuvaa Yisuuva iyara putuoo yeenaivaa rakuasaa kioodoo yoketaama mmamma dummukiara variravai. ¹⁶Vaa ta taunnavai. Ivo itaama mmooriivaa varaivo hama aangeraiyara varaivai. Ta Aparahaamaa sidinnaidiyya tiyyara varaivai. Vaa ii kua ivo kooyaa vaivai. ¹⁷Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Anutuuqo tuduu ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Ivo ari seenaiyara boo tioo Anutuuqaa kati puara hudeera vaidiyya roosiima iyara tammaivaki yaagueeqama dioo vainno Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqama varaanaraivaara ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninaraivaara ivo itaama variravai. ¹⁸Vaa Yisunnasi iinno teera aataruuvo nnuduu rikioo ivo mmamma nniitaroovaa varoovaa gioonna kiaapuuyasi iinno taanara aataruuvo iyasi vaikio ivo aikiooma iya tasipaikiyai rikiada hama haruruaravai.

Yisuuvaano Musiinna yaatareeravai

3 ¹Ni seena yoketaa tuanaiyaso, Yisuuva itaama variivaara ngia Anutuuqaa tasipama ngiau apu variaaraivaara vaa ivo ngiiyaraatama maavee tiravai. Yisunnara yaata utuatee. Ta karaasa aataruuvau variaunna mmayaayaivaa ivo varoo nuainno ti kua ti mmioo Anutuuqaa kati puara hudeera vaidi kieetaiya roosiima karaasa aataruuvaa tiyyara mmoori vareeravai. ²Anutuuqo ari mmooriivaa varaaneeraivaara inna mmataama kioodoo ivo hama pikieerainno

yaagueeqama kioo iiravai. Nnaaru Musiiva Anutuuqo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gioonna kiaapuuyara yaagueeqararama uuneema Yisuuva hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. ³Vaidi voovoono nnau yoketaivaa heeka kinai nnauvaara gioonna kiaapuuya kiisama kua yoketaivaa tida vaidiivaara kua yoketaivaa pinaama kiaravai. Ivaa roosiima Anutuuqo Musiinnara kiisama kua yoketaivaa tioo Yisuunnara pinaama kua yoketaivaa tiivai. ⁴Mmuakiaa nnauyauvai vaidiivaano heekaavai. Anutuuqoono iya yaataroo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iiravai. ⁵Musiiva Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai varioo Anutuuqo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gioonna kiaapuuyara yaagueeqama iiravai. Yisuuva yapooma kua tinara kuaiyauvaara Musiivannaadee tauraa mmooriivaa iinno mmatayaa diaa mminnaiyavunudiri mmataama kioo tiravai. ⁶Anutuuqaa Mmaapu tuanaa Yisuu Kirisiivaano ari Koonna Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara dioo vainno haitatuunno hama pikieerainno yaagueeqama diivai. Ta innara kutaavaivee kiaa kiada innara yaagueeqama faannakiaunnaivaara sirigakiaunnaiya ta Anutuuqaa gioonna kiaapuuya variaunnao.

Anutuuqaa gioonna kiaapuuya fai eeyaara kati variaaravai

⁷Ivaara Mmannasa Yoketaivoono tinoo:

Aanna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada

⁸ sa nnaaru Anutuuqaara ooqoo tuuya roosiima
tinni yakeevaa varada variatee.

Mmanna gaanga mmataivaki ngii rubuungainna
Anutuuqaa iida taaree kiaa
innara ooqoo tiravai.

⁹ Anutuuqo tunoo:

Iqiivakidiri ngii rubuungainna
ni iida taaree kiaa iiravaivee.
Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiee
nuanuuvaa na iya tasipama
ari vookara ari vookarau mmooriivaa
iyara iikiaaduu rikiada kutaavaivee kiatauduaata
ni iida taaree kiaa iiravaivee.

¹⁰ Iya itaama uuvaara

na iyara ni nannatooduu kiaanoo:
Iya yaata utiraiyauvo
makemakee koonnama yaata utuaavai.
Iya na iikiau aataruuyauvaa
hama arinaima teeda iikiaavaivee, tiravai.

¹¹ Na iyara ni nannatooduu
fai na iinara kuaivaa

kiaa teerama kiese iyara kiaanoo:
 Fai hama iya niisi nnida ni tasipama
 eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Anutuuqo itaa kua tuuvaa Mmannasa Yoketaivoono tiivai.

¹²Ni seenayaso, tuqinnama haitatuukiatee. Ngiikidiri vaidi voovoono ausa tinni yakeevaa varoo hama ivo Anutuuqaara inna kutaavaivee kiataino rikioo ivo Anutuuqo tupatupaa variraivaa mmooka hanigia mmivoora tida tuqinnama haitatuukiatee. ¹³Mminnamminnaa maisaivo ngiikidiri vaidi voovai iinno taanaree kiaa iikio rikioo haruruoo tinni yakeevaa vareevoora mmuakiaa suai ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida yaagueeqama variateeraivara kua yoketaivaa kiatee. Anna makee ngia varia rada vidada suai nnaagiaivakiaatama itaama nnaasu iida varida variatee. Anutuuqo hama atau ruai suaivaki itaama iida varida variatee. ¹⁴Vaa ta Yisuu Kirisiinna seena tuanaaya inna tasipama mmuaavau variaunnanoo. Ta toosa hara kiada innara kutaavaivee kiaunna kuaivaa mo fai ta mmannammanna puaisakama utua rada vidada taikeera suaivaki homo utida varida fai ta inna tasipama mmuaavau variaaravai.

¹⁵Aa kua aavo Anutuuqaa kua fafaaraivaki vainno tinoo:

Aanna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada
 sa nnaaru Anutuuqaara ooqoo tuuya roosiima
 tinni yakeevaa varada variatee.

Anutuuqaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁶Deeyaano Anutuuqaa kuaivaa rikiada innara ooqoo tuunnee? Mmuakiaa gioonna kiaapuuya tauraa Anutuuqaa kuaivaara kutaavaivee tuuya Musiiva yoosinna Iyiipaivakidiri vitoo nnuuyaano itaa kua tida innara ooqoo tiravai. ¹⁷Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuanuuvaki Anutuuqo giaara inna nnannatoonnee? Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada gaanga mmataivau putuuyara inna nnannateeravai. ¹⁸Anutuuqo fai na kutaavai iinaravee kiaa kioo iyara tunoo: Fai iya hama niisi nnida ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravee, tuu kuaivo deeyara tiravainnee? Gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiadaata yaatarooyara itaa kua tiravai. ¹⁹Ivaaraida vaa ta taunnava. Hama iya innara kutaavaivee tuuvaara ivo iya variateera tuu mmataivaura hama viravai.

4 ¹Ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivara Anutuuqo vaa kuaivaa kiaa teerama kioo fai na iinaravee tiravai. Ngiikidiri vooya inna tasipama itaama variaaraivara fanniikiarainnoo kiaa nnikiai ta aatuuda variaaravai. ²Ngii taato nnaakukiaiya mmayaaya yoketaivaa rikioneema vaa teeta rikiaunnava. Iya mmayaayaivaa rikiadaata hama ivaara kutaavaivee tuuvaara hama yoketaama iya variravai. ³Ta Anutuuqaara kutaavaivee kiaunnaiya ta

innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaunnanoo. Ivaara ivo Isarairaiyara tunoo:

Na iyara ni nannatooduu
 na kuaivaa kiaa teerama kiese
 fai na iinaravee kiaa kiese iyara kiaanoo:
 Fai hama iya niisi nnida ni tasipama
 eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Vaa nnaaru ngiau mmata uu suaivaki ivo ari mmooriivaa iima taika kioodoo eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo kooyaa vauduaata ivo itaa kua tiravai. ⁴Anutuuqaa kua fafaaraivaki yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaara kua voovai vainno ataa kua tunoo: Anutuuqo ari mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaaki eeyaara kati hara kioo variravaivee, tiravai. ⁵Mmuua kuvaara vo kua voovoono vainno tunoo: Fai hama iya niisi nnida ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai. ⁶Tauraa toosa hara mmayaaya yoketaivaa rikiooya rikiadaata yaataroovaara hama innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variravai. Itaama vaino Anutuuqo vooya tinai innasi vida eeyaara kati hara kiada inna tasipama variaara aataruuvaa ivo teerama kioo mmatairavai. ⁷Ivo vo sui voovai mmatainno ivaara tunoo: Aanna makee sui aavakivee, tiravai. Ii kua ivaa vaa kaayau nuanuuyauvo taika kioodoo nnaagiai ivo Davuitiinna kiaa mmuduu rikioo tiravai. Ii kua ivaa vaa ta tauraa kiaunna kua ivo Anutuuqaa kua fafaaraivaki vai kuaivo ataa kua tinoo:

Aanna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada
 sa tinni yakeevaa varada variatee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁸Nnaaru vaa Yosuaava gioonna kiaapuuya vitoo eeyaara kati varira yoosinnaivaki kioodoo varutiri. Nnaagiai hama Anutuuqo vo sui voovai mmatainno ivaara itaa kua tutirivee. ⁹Itaama vaikiai Anutuuqo ari mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaaki eeyaara kati hara kioo varuuvaa roosiima Anutuuqaa gioonna kiaapuuya eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo aanna makee homo vainoo. ¹⁰Fai gioonna kiaapu voovoono hanigioo Anutuuqaa tasipama eeyaara kati hara kioo varioo Anutuuqo ari mmooriyauvaa iima taika kioo eeyaara kati hara kioo varuneema ivo ari mmooriyauvaa iima taika kioo kati varinaravai. ¹¹Ivaara kii ta hanigiada inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara mmoori varaaravee. Nnaaru varuuya hama inna kuaivaara kutaavaivee tida hama inna tasipama eeyaara kati hara kiada varuuya roosiima tiikidiri voovoono fanniivoora kii ta ivaa varaaraivaara mmoori varaaravee.

¹²Anutuuqo hara kioo varineema inna kuaivoota itaavai mmooriivaa vara roo nuaivai. Inna kuaivo paipaivaa avavaitana avaikarama

hatokaivaitana roosiima hatokaivai. Inna kuaivo vaidi aakiaivaki avaikarama vioo vaidi kaanaivoota mmannasaivootama variraivaki vioo mmuyaivaa ataivaki pinaaraivo numa taikaivaki vioo hatokaivai. Inna kuaivo ta yaata utira kuaivaatama ti ausaiyauvaki ti iikiatairaivaatama kooyaa too rikiaivai. Ivo yoketaama vaivaata maisama vaivaata too rikiaivai. ¹³Hama mminnamminnaa voovai Anutuuqaa avuuvau hataumaki vaivai. Mmuakiaa mminnamminnaayauvai ivo iima kiooyauvo inna avuuvau kooyaa nnaasu vaivai. Fai yapooma ivo ta tete variaunnaivaara ti yaparainai ta inna kuaivaa irisai kiaaravai.

**Kati Anutuuqaara puara hudeeraiya kieeta
pinaivaa roosiivo inna Yisuuvavee**

¹⁴Itaama vaivaara ta Anutuuqaara kutaavaivee kiaunna aataruuvaa nnikiai ta ivaa puaisa utuaaravee. Tiiyara mmoori varoovo kati Anutuuqaara puara hudeera kieetaiya roosiima varuu kieeta pinaivoono mmuakiaa gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuuqaasi viravai. Ivo itaama vuuvoono inna Yisuuvavee. Ivo inna Anutuuqaa Mmaapuvaivee. Ivo itaama tiiyara Anutuuqaasi vuuvaara nnikiai ta kutaavaivee tira aataruuvaa puaisa utuaaravee. ¹⁵Kati Anutuuqaara puara hudeeraiya kieeta pinaivaa roosiivoono ta muaraagairaiivo tiiki vairaivaa vaa ivo taivai. Ta itaama iiraivaara ivo tiiyara boo tioo varivai. Ti iinno taanara mmuakiaa aataruuyauvo tiiki vairaiyauvo vaa inna iinno taanaree kiaa uduu hama ivo mminnamminnaa maisaivaa vareeravai. ¹⁶Ivaaraida ta muaraagaira suaivaki nnikiai ta hama aatuuraida Anutuuqo kati tiiyara yoketaama yaata utira nakaaraivaara yaaku varakio ivo tiiyara boo tioo ti tasipanai ta yaagueeqama variaaravaivee.

5 ¹Nnaaru kati Anutuuqaara puara hudeeraiya kieeta vaidi mmuakiaaya Anutuuqoono mmuaavai mmuaavai vaidiiyakidiri iya mmataama kieeravai. Ii kieeta vaidi iya Anutuuqaa mmooriivaa gionna kiaapuuyara varaateera Anutuuqo iya mmataama kieeravai. Anutuuqo gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara iya kati mminnaiyauvaa inna mmida kati puara sipisiipaiyauvaa innara hudeeravai. ²Ii vaidi ivo vaidivai varioo muaraagama varuuvaara gionna kiaapuuya kumimakama varida koonnama iida varuuyaata aikiooma tirooma iyaata kua tiravai. ³Ivo muaraagama varuuvaara hama gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara nnaasu puaraiyauvaa Anutuuqaara kati hudeeravai. Ari mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama kati puaraiyauvaa hudeeravai. ⁴Hama vaidi voovoono ariiyara na vaidi nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuuqaara puara hudeera kieeta vaidivai variravai. Hameetavee. Nnaaru Anutuuqoono Aroonaa maavee tuneema ivo inna maavee tuduu rikioo ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variravai.

⁵Yisuu Kirisiiva mmuaikaraama hama ariiyara na nnoonnavaivee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuuqaara puara hudeera kieeta vaidiia roosiima kieeta vaidivai variravai. Anutuuqoono inna mmataama kieeravai. Ivo innara tunoo:

A ni Maapukua
aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee,

⁶kiaa kioo vo yanaavaki vau kua voovai ataa kua tunoo:

Merekisateeko kieetavai varioo
Anutuuqaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuuqaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiravai.

⁷Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki Anutuuqo aikiooma tino too hama putinaraiavaara innaata kua tioo yaaku varoo varioo hama inna putuatauduu pinaama aayanna tioo varioo rateeraivaa tasipama yaaku vareeravai. Ivo adioo varioo Anutuuqaa mmemmaana viravaara tuoo Anutuuqo inna yaaku vareeraivaa rikieeravai. ⁸Ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaavai varioonnaata ivo mmuakiaa mmamma nniitareeraivaa varoovaudiri Anutuuqaa avaivaa rikiada iira aataruuvaa arinaima too rikieeravai. ⁹Anutuuqo innara uduu rikioo ivo aikiooma yaatara kioo yoketaama ari vookaraama varioo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa kinai tupatupaa variaara aataruuvaa oyaivo vairavai. Gioonna kiaapuuya inna avaivaa rikiada iikiaiya nnaasu ivo vitoo yoketaivau kinai tupatupaa variaaravai. ¹⁰Ivo itaama varuuvaa Merekisateeko kati Anutuuqaara puara hudeera kieeta vaidivai varuneema inna roosiima ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variaiveera Anutuuqo inna mmataama kioo tiravai.

Ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikieevoora tida tuqinnama variatee

¹¹Ta itaama Merekisateekaara ngii giaa ngii miaunna kuaiyauvo kaayau kuayauvai vainoo. Ngii yaataiyauvo duunaikiai ngia hama arinaima rikiavaara ta ngii giaa ngii miaaree kiaa iikiaunnano ti mmuaarainoo. ¹²Vaa ngia hokoba suai rikiadadaata ngia vitaira vaidiia variataama vaikiainnaata Anutuuqaa kuaiyauvaa toosa hara ta ngii giaa ngii mira kuaiyauvaa kava ngii giaa ngii miaara aataruuvo homo ngiiki vainoo. Hama ngia yakee yeennaiyauvaa nneerayaama variaanoo. Homo ngia nnaammaivaa nneerayaamaida variaanoo. ¹³Gioonna kiaapu voovoono homo nnaamma nnoo variivoono ivo nnaakara meedivai varioo hama yokeera varira tinniivaa varoo safu aataruuvaara arinaima rikiavai. ¹⁴Mo vaa yokeeraiyaano yakee yeennaiyauvaa nnaavai. Itaama varii gioonna kiaapu voovoono vaa ivo ari varia roo nniivaudiri arinaima maisa aataruuvaa too safu aataruuvaa taivai.

6 ¹Ivaara kii ta Yisuu Kirisiinnara toosa hara kiaa mmira kuaiyauvaa adida pikiada yaagueueqa kua mmuyai tuanaiyauvaa ta rikiada varia rada vidada koovayaida yaagueueqama variaaravai. Ngia Anutuuqaasi kuaaravee kiaa kumina mmoori iikiai yauvaa mmooka hanigia mmi kiada Anutuuqaara kutaavaivee tira kuaiyauvaa ta nnauvaa heekeera kuabaiyauvaa tauraa hareeraiyauvaa roosiima ta toosa hara ngii giaa ngii miravai. Ta kava ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miaarainnoo. ²Ta nnoori vareeraivaara ngii giaa ngii mida Anutuuqaa yaagueueqavaa varada mmoori varaateeraivaara vaidiiyayaa yaaku utiraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. Anutuuqo vaidi putuaiya tinai diitaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii mida Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ti yaparainai rikiada irisai ikia aakiaana tupatupaa variaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. ³Anutuuqo tinai rikiada ta ii kua iyauvaa adida pikiada kua mmuyaiyauvaa arinaima rikiada varia rada vidada koovayaida variaaravee.

⁴Anutuuqaa kuaivaa vaa rikiadaata harurida pikiaiya dataama vaidiiya iya tikiai rikiada kava hanigiaaranee? Vaa iya tauraa Anutuuqaa mmeekiaivaki varida Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaanara kuaivaara kiisama rikiooduu Mmannasa Yoketaivoono iyaki variravai. ⁵Iya ngiari variraivaudiri teeda rikiooduu Anutuuqaa kuaivo yoketauduu nnaagiai varada ngiau aapu variaara yaagueueqavaa vaa arinaima teeda rikieeravai. ⁶Itaama rikiadadaata harurida pikiaiya hama vaidiiya yopeema iya tikiai rikiada kava ausa hanigiada yoketaama variaaravai. Iya itaama iikiaivo inna ngiari miaraavai. Iya Yisuunnara yaata utida kiaanoo: Hama ta aiyara ti yoketaainoo, kiaa kiada kava yatari sagaivau inna hiruuva roosiima iya yaata utida itaa kua kiaavai. Iya itaama iikiai rikiada gioonna kiaapu hama ausa hanigiaiya teeda Yisuunnara puruuka tida maisa kua kiaaravai.

⁷Vatiivo ruoo mmataivau puutaikio rikioo yeennaiyauvo yoketaama urikiai gioonna kiaapuuya iyauvaa nnaavai. Anutuuqo ivaa too ivaara yaata utuoo yoketaavaivee kiaa kioo ivaara yoketaama iivai. ⁸Mmataivau annaanna mmaguya oovi aakaraunna urii mmataivaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Inna hama yoketaavaivee, kiaavo Anutuuqootama yaata utuoo hama yoketaavaivee kiaa kioo ivaara maisama iinara yaata utivai. Itai mmataivaa fai nnaagiai ikiaivo taanaravai.

⁹Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, na ii kua ivaa kiaa kieennaata yaata utuee kiaanoo: Hama ngia mmata maisaivaa roosiima variaaravee. Fai ngia Yisuunna kuaivaa rikiada yoketaama variaaravee, kiaanoo. Vaa na rikiauvai. Yisuuva ngii vitoo yoketaivau yapa kioo ngii tasipama variivaara ngia yoketaama variaanoo. ¹⁰Anutuuqo hama kumimakainno uruootara tuootarama irisaiyauvaa gioonna kiaapuuya mmiivai. Ivo safuuma ngiari mmoori

varaivaugiataama mmiivai. Ngia mmoori varaiyauvaara hama ivo taunninaravai. Ngia innara yaata utida ngii seena Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara mmuduuya rida iya tasipama mmoori varada variaivaara ivo hama ngiiyara taunninaravai. Ngia homo itaavai nnaasu variaavai. ¹¹Ngia aanna makee mmuaavai mmuaavai ngii seenaiyara mmuduuya ruaaneema Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama iima rada vidada yapooma putuaara suaivaki ngia mmannammanna yaagueeqama iikiaaraivaara ni yoketaiwoo. Fai yapooma ngia variaaraivaara faannakiaivo kutaa tuanaa vakiaiveeraivaara mmannammanna yaagueeqama iikiatee. ¹²Ngii pirisainaraivaara hama ni yoketaiwoo. Sa ngii pirisakiaivee. Anutuuqaa kutaavaivee kiaiya yaagueeqama varidada iya pirisaikiainnaata mmannammanna yaagueeqama varida yapooma Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaa varaaraiya roosiima variatee.

Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivo kutaa kuavai

¹³Anutuuqo Aparahaamaata kua tuu kuaivaa kiaa teerama kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tiravai. Hama voovoono inna yaataraanaravootauvaara ivo ari nnutuuvaa tasipama Aparahaamaa tuoo ¹⁴tunoo: Na kua kutaa tiee aiyara yoketaiwoo i nneeditunnaiyataa i sidinnaidiiaatama fai kaayau variaaravaivee, tiravai. ¹⁵Aparahaamo ivaara kutaavaivee kiaa kioo yaagueeqama varia roo vioo vioo toduu inna pirisauduaata mmannammanna yaagueeqama varuduu kuaivaa kiaa teerama kioo kaanaivo innasi vairavai. ¹⁶Yutayaa vaidiia iira aataruuvaa rikiaatee. Vaidi voovoono kua kutaa na iinaravee tii suaivaki ivo ari nnoonna vaidiivaa nnutuuvaa tasipama tiivai. Fai vaidi voovoono itaa kua tinai rikiada fai vaidiia hama inna kuaivaara airi kua airi kua tida inna kuaivaa yaataraara iikiaaravai. ¹⁷Anutuuqo kua tuu kuaivaa kiaa teerama kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu suaivaki gioonna kiaapuuya ivo tuu kuaivaa rikiada kaanaivaa varaaraiya yaata utida kiaara: Ari vo yaata tinnivai varoo iinaravee, kiaarainoo kiaa ivo ari nnutuuvaa tasipama na iinaravaivee tiravai. ¹⁸Anutuuqo hama unnakua tiraivoono itaama taara kuavaitana hama taikaanara kuavaitana tunoo: Na nini nnutuuvaa tasipama kiaunoo, kiaa kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu kuavaitana ti kiaa ti mmiravai. Ivaara ta Anutuuqaa vara hiri diaunna gioonna kiaapuuya fai ta yapooma yoketaama variaaraivaara ta faannaida varida puaisa utida kiaunnao: Fai ta varaaravaivee, kiaunnavai. ¹⁹Ta itaama faannaida variaunnaivo yatariivo yaagueeqama diivaa roosiima ti aakiaiyauvaki vaivai. Vai ivoono aikiooma ti tinai fai buruqa roosiivo ngiau aapu Anutuuqo variivaki atau ruaivaa yaatarada ivaki fai ta aikiooma kuaravai. ²⁰Yisuuva tiyaroo tioo vaa tauraa ivaki viravai. Vioo Anutuuqaa kati puara hudeera

vaidi Merekisateekaa roosiima tiyara kati puara hudeera kieeta vaidivai varioo fai tupatupaa itaavai nnaasu varinaravaivee.

Merekisateeko kati Anutuuqaara puara hudeera vaidivai variravai

7 ¹Ii vaidi Merekisateeko ivo yoosinna Sareema kieetavai varioo Anutuuqo mmuakiaaya yaataroo udaangaivo varuuvaa mmooriivaa varoo kati innara puara hudeera vaidivai variravai. Nnaaru Aparahaamo ari nnammutuaya kieetaiyatama rapuoonnonno yaatara kioo nnuduu Merekisateeko saidi vioo innaata kua tioo innara kua yoketaivaa tiravai. ²Tuduu rikioo Aparahaamo rapuoonnonno ravisi varoo mminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merekisateekaa mmuaavai mmiravai. Merekisateekaa nnutuuvaa oyaivo ataama vainoo. Ivo safuuma variraivaa arinaima teeraivaa kieetavai variravai. Ivo ari yoosinna Sareemaiya kieetavai varuuvaara ari nnutuuvaa oyaivo kava ataama vainoo. Ivo ausa nuufaivaa varada variraivaa kieetavai variravai. ³Merekisateekaa kaano koovaitanaata taato nnaakukiaivaitanaatama iya varuu oyaiyauvaara hama fafaaraivo kooyaa vaivootainoo. Hama inna kaano inna mmatoovaara fafaaraivoota vainoo. Hama ivo putuuvaara fafaaraivoota vainoo. Ivo Anutuuqaa Mmaapuuvaa roosiima tupatupaa Anutuuqaara kati puara hudeera vaidivai variravai.

⁴Ivo nnoonnavai varuuvaara tuqinnama rikiaatee. Ta Yutayaiya ti oyaivo Aparahaamo rapuoonnonno mminnamminnaa ravisi varooyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merekisateekaa mmuaavai mmiravai. ⁵Aparahaamaa tafaayoova Riviiva variravai. Riviinnakidiri diitooya inna Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiyavee. Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai tunoo: Gioonna kiaapuuya iyasi vai mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana vaivakidiri mmuaavai kati Riviivainna mmiatee, tiravai. Aparahaamo Riviinna tafaayoova varioo ivo Yutayaiya oyaivo variravai. Gioonna kiaapu Riviivainna seenaiya mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri Riviivainna kati ngiariiyara mmuaa saabavai vareeravai. ⁶Merekisateeko hama Riviinna oyaivakidiri variravai. Itaama varuuvoono Aparahaamo saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri mmuaavai vareeravai. Aparahaamo Anutuuqaasidiri kuaivaa kiaa teerama kioovaa varoovaasidiri ivo mmuaa saabavai varoo Anutuuqo aiyara yoketaivaa kua yoketaivaa Aparahaamaara tiravai. ⁷Ta Yutayaiya ti aataruuvaara vaa ta rikiaunnnavai. Vaidi yaatareeraivoono inna aduoo variraivaara kua yoketaivaa innara tiivai. Merekisateeko Aparahaamaara kua yoketaivaa tuuvaudiri vaa ta rikiaunnnavai. Ivo Aparahaamaa yaatareeravai. ⁸Aanna makee Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi Riviinna oyaivakidiri diiteeraiya saaba

yaakuuvaitanaakidiri mmuaa saabavai vareeraiya putira nnaamuruyavee. Mo Merekisateeko hama ivo putuu aataruuvo fafaaraivaki kooyaa vauvaara ta yaata utuaunnano Anutuuqaa kua fafaaraivo tinoo: Homo varinoo, tiivai. Ivoono saaba yaakuuvaitanaakidiri voovai vareeravai. ⁹Na yaata utuauko oyaivo ataama vainoo. Aparahaamo Merekisateekaa mmuaa saabavai mmuu suaivaki Riviiva makemakee mmuaa saaba mmuaa saaba vareeraivoono ivootama Merekisateekaa mmuaa saabavai mmiravai. ¹⁰Merekisateeko Aparahaamaata kua tuu suaivaki Riviiva hama kooyaa varirama kioo mmanna kiau nnammarivai ari tafaayoonnaki vauvootama Merekisateeko yaatareera vaidivaara tuoo mmuaa saabavai mmiravai.

¹¹Riviivainna Anutuuqaara kati puara hudada varuu aataruuvo vau suaivaki Anutuuqo mmaanna tuu kuaivaa Isarairaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Riviivainna Anutuuqaara kati puara hudeeraiya gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Iya uu aataruuvugiataama gioonna kiaapuuya safuuma varutiri. Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa Merekisateeko uu aataruuvugiataama iinaree kiaa ari vookarau vaidiivo diitaanara aataruuvo hameetautirivee. Ivo hama Riviinna oyaivakidi diiteera vaidivai. Hama Aroono uuvugiataama iinaraivaara diiteeravai. Merekisateeko uuvugiataama iinaraivaara diiteeravai. ¹²Riviivainna uu mmooriivo taika kiooduu rikioo karaasa uu aataruuvo kookaraa mmaataivaa vareeravai. Mmuaikaraama tauraa mmaanna tuu aataruuvo taika kiooduu karaasa mmaanna aataruuvo vairavai. ¹³⁻¹⁴Ii kua ivo ti Udaanga Yisuunnara tii kuavai. Ivo hama Riviinna oyaivakidiri diiteeravai. Ari vo oyai Yutayavakidiri diiteeravai. Nnaaru Musiiva Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiyara tuu suaivaki hama ivo Yutayaa vaidiiyara tiravai. Hama Yutayaa vaidiyya yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau Anutuuqaara kati puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Vaa ta ivaara arinaima rikiaunnavai.

**Ari vo vaidivai kati Anutuuqaara puara hudeera
vaidiivo Merekisateekaanikaraama varivai**

¹⁵Aa kua aavaudiri ii kua ivaa oyaivo kooyaa vainoo. Ari vo vaidivai Anutuuqaara kati puara hudeeraivoono Merekisateekaanikaraama varivaivee. ¹⁶Hama ivo mmatayaa vaidiyya nnaakukiaiya tuu aataruuvaudiri Anutuuqaara kati puara hudeera vaidivai variravai. Inna aakiaivaki tupatupaa varira yaagueeqaivo vauvaara ivo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidivai variravai. ¹⁷Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vaino tinoo:

Merekisateeko kietavai varioo
Anutuuqaara kati puara hudeera

vaidivai varuneema
 a tupatupaa Anutuuqaara
 kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁸Ivaara eenanaa aataruuvo muaraagainno hama kaanaatauvaara iya ivaa pikieeravai. ¹⁹Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivakidiri hama gioonna kiaapuuya safuuma variraivaa varoovaa iya ivaa pikieeravai. Anna makee Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa yaatareera aataruuvaa ta faannakiaunnaivo vaa kooyaa vaivai. Ivaudiri ta aikiooma Anutuuqaa vaini kuaunnavai.

²⁰Anutuuqo Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmatuu suaivaki ivo ari nnutuuvaa tasipama kioo kua kutaa na iinaravaivee kiaa kioo mmatairavai. ²¹Nnaaru varuu vaidiiya Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiya mmatuu suaivaki hama vooyaano itaa kua tiravai. Anutuuqo kua kutaa na iinaravee kiaa kioo Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmataama kioo kuaivo Anutuuqaa kua fafaaraivaki vainno innara tinoo:

Udaangaivoono kua kutaa na iinaravee kiaa kioo
 fai hama taara yaata utinaravai.

Ivo i tinoo: A tupatupaa Anutuuqaara
 kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiivai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²²Kua oyaivo itaama vaivaudiri ta rikiaunnano Yisuuva karaasa kua yeena rau kioo na iinaravee tuu kuaivo yoketaavai. Ii kua ivoono tauraa tuu kuaivaa yaatairavai.

²³Mmatayaa diaa vaidiiya Anutuuqaara kati puara hudeeraiya mmuaavai mmuaavai ngiari mmooriyauvaa iima rada vida varida putuuvaa kaayauya variravai. ²⁴Yisuuva mmuaavoono tupatupaa variivaara Anutuuqaara kati puara hudeera mmooriivaa mmannammanna tiyara iinno nnaasu varivai. Hama voovoona inna mmooriivaa ravisi varaivai. ²⁵Ivo itaama variivaara mmuakiaa suai gioonna kiaapuuya innakinaadiri Anutuuqaasi kuaiya fai ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ivo tupatupaa varioo iyara Anutuuqaata kua tioo variivaara ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²⁶Ivaara Yisuuva Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta vaidivai tiyara tupatupaa dioo vaivo inna yoketaavai. Ivo yoketaa tuanaavai nnaasu varivai. Hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaivai. Inna aakiaivo kaayau yoketaa tuanaavai vaikio hama konnai aataruuvo innaki vaivai. Vaa Anutuuqo mminnamminnaa maisa varaiyasidiri inna vitoo ngiau aapu yoketaa tuanaivau yapa kiaikio varivaivee. ²⁷Vaidiiya kati Anutuuqaara puara hudooya makemakee mmuakiaa suai mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Tauraa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaaranadee huda kiada

nnaagiai gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara hudeeravai. Yisuuva hama itaama iinno variravai. Ivo mmuaaneetu ariinoo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putinaraivaara ari mmammaivaa yapeeravai. ²⁸Vaidiia Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaudiri iya mmatairavai. Ii vaidi iya muaraagayavee. Tauraa Anutuuqo mmaanna tuu kuaivo vauduu nnaagiai ivo tunoo: Kua kutaa fai na iinaravaivee, tiravai. Ivo itaa kua kiao ari Mmaapuvaa mmataama kioo inna tuduu ivo yoketaa tuanaavai nnaasu variravai. Fai ivo tupatupaa yoketaa tuanaavai nnaasu varinaravai.

**Yisuuva gioonna kiaapuuyara kati puara
hudeera kieeta vaidivai varivai**

8 ¹Ii na kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Kati Anutuuqaara puara hudeera kieetaiya roosiivoono tiyara ngiau aapu hara kioo varinoo. Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaivo mmaata yoketaivau variivaa yaaku yaadudainningiaa ivo hara kioo varinoo. ²Ivo Anutuuqaara kati puara hudeera mmooriivaa ngiau aapuuvaki iinno varinoo. Nnaaru Anutuuqaa seera nnau aakiaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovai vau nnauvaa roosiivaki ivo ivaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ii nnau ivaa hama vaidiaano heekeera nnauvai. Udaanga Anutuuqoona heekeera nnauvai.

³Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya yeennaiyauvaa Anutuuqaa mmida puara sipisiipaiyauvaatama huda inna mmiateeraivaara vaidiia iya mmataama kiaavai. Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya roosiivoono Yisuu Kirisiiva tiyara iiraivoono mminnaa yoketaa voovai vaivaa Anutuuqaa mmilaraivo inna yoketaavai. ⁴Yisuuva mmatayaa varitiri. Hama ivo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidivai varioo yeenna puaraiyauvaa Anutuuqaa mmira mmooriivaa iitirivee. Yutayaiya mmaanna tuu aataruuvudiri Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia yeenna puaraiyauvaa inna mmira mmooriivaa iikiaiya variaavai. ⁵Iya Anutuuqaara kati puara hudeera mmooriivaa mmata aavau iya iikiaiivo ngiau aapu vaira nnauvaki iikiaivaa mmannammannaavai iikiaavai. Ii aataru ivo nnaaru Musiiva uu aataruuvaa roosiima mmuaakaravai vainoo. Nnaaru Musiiva seera nnauvaa heekaanaree kiao rikiooduu Anutuuqo ngiau aapu vaira nnauvaara inna kiao mmioo tunoo: Na taapiyaadiri i kiao i mmiaivaugiataama safuuma heekaanee, tiravai. ⁶Mo Yisuuva ngiau aapuuvaki kati puara hudeera mmooriivoono iya kati puara hudeera mmooriivaa tauraa mmaanna tuu aataruuvudiri iikiaivaa yaataravai. Anutuuqo karaasa yeena rau kioo ti mmuu kuaivoono tauraa kua kiao teerama kioo ti mmuu kuaivaa yaataravai. Ivo karaasa yeena rau kioo kuaivaa tuu suaivaki ari vookarai yoketaa yaatareera

aataruuvaara kua kutaa na iinaravaivee kiaa kioo tiravai. Ivaara karaasa yeena rau kioo kuaivo tauraa yeena rau kioo tuu kuaivaa yaataravai.

⁷Tauraa yeena rau kioo kuaivaa aikiooma gionna kiaapuuya rikiada uutiri. Nnaagiai karaasa yeena rau kioo kuaivo hameeta vautirivee.

⁸Anutuuqo ari gionna kiaapuuya tooduu hama yoketaama varuuvaara ari kua fafaaraivaki vau kua voovai iyara tunoo:

Udaangaivoono tunoo:

Isarairaa mmataivau variyaiyatama

Yutayaa mmataivau variyaiyatama

kua karaasa yeena rau kieera kuaivaa

na iya kiaa mminara suaivo aa nninara iinoo.

⁹Aa kua karaasa na yeena rammuaa kua aavo hama nnaaru na yeena rammuaa kuaivaa roosiivai.

Nnaaru na Iyiipaivakidiri iya rubuungainna

vitaanara iikiaa suaivaki

na kua yeena rau kiaivaa iya kiaa mmiravai.

Kiaa mmiaaduu rikiada

hama mmannammanna ivaa iirama kiada

kuaivaa hatokoovaara

na iya tee pikieeravaivee, tiravai.

¹⁰Anutuuqo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Fai ii suai ivo taikanai

aa kua karaasa na yeena rau kiee

Isarairaiya kiaa mminara aavo ataama vainoo.

Fai na ni kua aataruuyauvaa

iya yaata tinniiyauvaki yapa kino

iya aakiaiyauvo rikianai

na iya Anutuuqo tuanaivo varinai

iya ni gionna kiaapu tuanaaya variaaravai.

¹¹Iya itaama varikio

hama vaidi voovoono ari seena vaidi voovaatannee

ari kata vayaa voovaatama kiaa mmioo tinar:

Udaanga Anutuuqaa tee rikiaanee, tinaravai.

Vaa tauraa yoketaa maisa mmuakiaaya

ni teeda rikiaivaara

hama ivo itaa kua tinaravai.

¹²Fai na iyara boo tiee

iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiee

hama keenaa ivaara yaata utinaravaivee, tiravai.

Anutuuqo ari kua fafaaraivaki vau kua voovai itaa kua tiravai.

¹³Anutuuqo kua karaasa yeena rau kieera kuaivaara tunoo: Kua karaasavaivee, tuuvaara tauraa kua yeena rau kioo kuaivo vaa maisainno

nnisi mminnaiyauvaa roosiima vairavai. Nnisi mminnaiyauvo maisainara iinno kiisa sui vainno taikaanaravai.

Ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmira aataruuvovee

9 ¹Tauraa Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaki gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiateera aataruuyauvo vairavai. Iya Anutuuqaa ausa mmuduuya mmiateera nnauvootama mmatayaa vairavai. ²Iya seera nnauvaa heeka kiada aakiaivaki vo nnau voovai heeka kiada ivaki atau voovai iima kiada ivaa nnutuuvaa Yoketaa Nnauvaivee tiravai. Ii nnau ivaki iya tooba voovai yapa kiada yeenna yapeera yaiheera voovai yapa kiada Anutuuqaani yapoo bereetaivaatama ivaki yapeeravai. ³Nnaagiai atau ruu buruqa hokobaivaa mmookana vau nnauvaa nnutuuvo Yoketaa Tuanaa Nnauvaivee tiravai. ⁴Ii nnau ivaki sikau mmannaammannai gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivaa iya yapa kiada ivau suuda yoketaa vuu yatari ranaiyauvaa hudeeravai. Ii yeena tapi ivo iqii nnau ivaa mmaraavai. Iya nnaamuru voovai iima kiada gooraivaadiri ivaa rurauma kiada ii nnau ivaki ivaa yapa kiada mmataama kiada tunoo: Ta ivaa teeda rikiaunnao. Vaa Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaa ti kiaa ti mmiravaivee, tiravai. Ii nnaamuru ivaa aakiaivaki gooraivaadiri iima kioo kuu yavaivaa yapa kiada ivaa aakiaivaki yeenna ngiau aapuuvakidiri tuuvaa nnutuuvo menaivaa yapa kioodoo vairavai. Nnaaru Aroono yau aasannaivaa nnau aakiaivaki yapa kioodoo siriivo ivaudiri uruuvaara Anutuuqo inna mmataama kieeravai. Ii yau ivaa iya nnaamuruuvaki yapa kioodoo vauduu sikau tayapoovaitanau Anutuuqo mmaanna kuaivaa tuduu Musiiva fafaara roovaitanaatama ivaki yapa kioodoo vairavai. ⁵Iqii nnaamuru ivaa veraivau iya aangeraa roosiira taara mminnaavaitana yapa kiada tunoo: Anutuuqaa oyai ari vookaravaa mmannammannaavaivee, tiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera mmaataivau ngiari haayaiyauvaadiri rummua apu kieeravai. Na itaama ngii giaa ngii miau kuaivaa hama na nnaa hammara kuaivaata aanna makee ngii giaa ngii miaunoo.

⁶Iya itaama nnauvaa heeka kiada mminnaiyauvaa yapa taika kiada Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiya tauraa atau rummua kioo nnauvaki makemakee mmuakiaa sui vida ngiari mmooriivaa iiravai. ⁷Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivoono nnaasu atau rummua kioo buruqaivaa mmookana vau nnauvaki vioo mmuaa nuanuvaki mmuaa sui nnaasu vioo mmuakiaa nuanuuyauvakiatama itaama mmuaa sui nnaasu ivaki viravai. Hama ivo kati ivaki viravai. Ivo puara kiauava varoo ivaki viravai. Ari mminnamminnaa maisaiyauvaata gioonna kiaapuuya vuenname kiada iira mminnamminnaa maisaiyauvaatama taikaiveeraivara varoo vioo Anutuuqaa mmiravai. ⁸Iya itaama iikiaa

aataruuvaara Mmannasa Yoketaivoono kooyaa ataama ti vitaivai. Iya tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa iida varuuvaara atau rummua kioo buruqaivaa mmookana vau nnau ari vookarau yoketaa nnauvaki gionna kiaapuuya kuaara aataruuvo hameetairavai. Buruqaivaa mmataama kioo tuu vaidi Yisuuva hama putuuvaara hama iya Anutuuqaa vainima kuaara aataruuvootairavai. ⁹Tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa varoovo inna aanna ta variaunnaiya tiyara mmataama kioo iiravai. Iya ivaki yeenna puariyauvaa Anutuuqaanivee kiaa mmiraiyauvo hama yopeema gionna kiaapuuya Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuya mmiraiya aakiaiyauvaki tuqinneeravai. ¹⁰Ii aataru iyauvo mmanna yeenna nnoori nneeraivaaraatama mmammayaadiri finiraivaaraatama tii kuaivo nnabaiya iira aataruuyauvaara tii kuavai. Iya ii aataru iyauvaa iida varuduu Yisuu Kirisiiva mmuakiaa aataruuyauvaa karaasa iira suaivaki ii aataru iyauvo taikeeravai.

¹¹Vaa Yisuu Kirisiiva tioo kati puara hudeera kieetaiya roosiima tiyara mmoori varoo ta yoketaama variateera aataruuvaara haitatuuvai. Nnaaru Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo vaidi mmatayaiya nnauvaa heeka kioovaki mmooriivaa iiravai. Yisuuvaano hama itai nnauvaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ari vookarai nnau yoketaivo mmatayaiya heeka kiaa nnauvaa yaatarai nnauvaki ivo mmooriivaa iinno varinoo. ¹²Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu nnau pinaivaa aakiaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki vuu suaivaki hama puara memee burimakau nnaakaraiya kiauyauvaa varoo Anutuuqaa mminara viravai. Ivo ari kiau tuanaivaa varoo Anutuuqaa mminara viravai. Ivo putuoo ari kiauuaa tiyara tusoo ti vitoo yoketaivau ti yapa kinai ta tupatupaa yoketaama variaara aataruuvaa kooyaa kieeravai. ¹³Nnaaru iya puara memee burimakauya kiauyauvaatama puara burimakau nnaayee nnaakaraivaa hudooduu kaupaa kioovaatama gionna kiaapu Anutuuqaa avuuvau koonnama varuuyayaa hatutuoovavai. Iyayaa hatutuoooduu rikioo iya mmammaiyauvo yoketauduu Anutuuqaa avuuvau yoketaama variravai. ¹⁴Itaama vaikiora tuoo Yisuu Kirisiinna kiauvoono puara burimakau kiauvaadiri iima kiaa aataruuvaa yaatara kiaivai. Yisuuva hama mminnamminnaa maisaatauvoono Mmannasa tupatupaa variraivo inna tasipooduu ivo hama ariiyara yaata utirama kioo iya puara burimakauyauvaa kati Anutuuqaani rputuduu kiauvo tuuneema ari mmammaivaa ivo Anutuuqaa kati mmiravai. Ivo ari kiauvaadiri ti aakiaiyauvakidiri fini kinai ta tauraa mmanna mmooriyauvaa kuminayaa iikiaunnaiyauvaa pikiaaravai. Ta Anutuuqo hara kioo variivaa mmooriivaa iikiaaraivaara Yisuuva ari kiauvaadiri ti aakiaiyauvakidiri fininaravai.

¹⁵Ivaara Anutuuqo gionna kiaapu mmataama kaiya tupatupaa varira aataru ari vookariyauvaa vaa ivo kua kiaa teerama kioo fai

na iinaravee tuuvaa varaateeraivaara Yisuu Kirisiiva kua yeena rau kieera aataru karaasaivaa iiravai. Iya tauraa Anutuuqo kua yeena rau kioo aataruuvau varida mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyara ivo putuoo ari kiauvaadiri iya yookaama kiooduu iya mmamma dummukiara kuateeraivaara ivo itaama iiravai.

¹⁶ Gionna kiaapu voovoono ari putinaraivaara yaata utuoo ari mminnaiyauvaa deeya deeya mminaraiivaara kua yeena rainno yanaivau fafaara raivai. Nakaaraivo hama putino ivo putii kuaivo hama kooyaa vainai rikiada iya hama yanaivaudiri teeda inna mminnaiyauvaa varaaravai. ¹⁷ Fai nakaaraivo homo hara kioo varino ii yanaa ivo mmanna yanaavai vainaravai. Fai nakaaraivo putinai rikiada iya yanaivaudiri teeda kaanaivaa varaaravai. ¹⁸ Ivaa roosiima Anutuuqo tauraa kua yeena rau kioo kuaivo mmanna kuavai vairavai. Musiiva puara burimakauyauvaa ruputuoo iyauvaa kiaayauvaadiri mmooriivaa uduu rikioo Anutuuqaa aataruovo aikiooma vairavai. ¹⁹ Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai tauraa Musiiva mmuakiaa gionna kiaapuuya kiaa mmi taika kioo puara memee burimakau nnaakaraiya kiauuyauvaa vita varoo nnooriivaa tasipama hanigiaanigieema kioo yatari seeraivaa nnutuovo hisoopaivaa varoo ivaa aaruuvau kookee kuau yeenaivaa rau kioo nnooriivaki kiauavaa hanigiaanigieema kioovakidiri rabuuma kioo Anutuuqaa mmaanna tuu yanaivau rupiririima kioo gionna kiaapu ivaki varuuyaki rupiririiravai. ²⁰ Ivo itaama iinno varioo iya tunoo: Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaa ngia rikiada iikiateeraivaara na kiauvaadiri ataama iikiaunoo, ²¹ kiaa kioo Anutuuqaa seera nnauvaunnaatama ivaki vau mminnaa mmuakiaayavunuaatama mmuaikaraama kiauvaadiri rupiririiravai. ²² Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaudiri ta rikiaunnano puara kiauuyauvaadiri mmuakiaa mminnaayavunuu rupiririima kiaikio yoketaivai. Kiauvo tiivaara Anutuuqo gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivai. Hama kiauvo tiitiri. Hama gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaitirivee.

**Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaa
rugaanaraivaara Anutuuqaa ari mmiravai**

²³ Anutuuqaa ausa mmuduuya mmira nnauvootama ivaki vau mminnaiyavootama ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaiyauvaa mmannammannaayauvaivee. Inna aikiooma iya mmatayaa nnau mminnaiyavunuu puara kiauvaadiri rupiriruuduu yoketairavai. Mo ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaa tuanaiyauvo yoketaakiaiveera iira aataruovo ari vookarai kiauvaadiri iira aataruvai. ²⁴ Ngiau aapu vai nnauvaa mmannammannaivaa vaidiiya iima kioo nnauvaki hama Yisuuva ivaki viravai. Ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Anna makee ivo ivaki varioo tiiyara Anutuuqaa avuuvau iinno varinoo.

²⁵Anutuuqara kati puara hudeera kieeta vaidiivo nnau yoketaivaa aakiaivaki vau nnau yoketaa tuanaivaki mmuaa nuanuvaki mmuaa suai nnaasu vioo vo nuanuvaki mmuaa suai makemakee puara kiauvaatama varoo viravai. Mo Yisuu Kirisiiva hama ngiau aapuuvaki vioo airineetu Anutuuqaa ari mminara viravai. ²⁶Ivo itaama uutiri. Nnaaru Anutuuqo ngiau mmataivaa uu suaivakidiri ivo mmannammanna mmamma nniitareeraivaa vara roo nnuuvo ngioo ngioo aanna makee homo itaavai vaitirivee. Hama ivo itaama iiravai. Ngiau mmataivo taikaanara iira suaivaki gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivara ivo mmuaa suai mmuaaneetu Anutuuqaa ari mmuduu inna kiauvo tiiravai. ²⁷Gionna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai mmuaaneetu nnaasu putida Anutuuqo iya yaparainaravaki kuaavai. ²⁸Ivaa roosiima mmuaaneetu Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa ari mmiravai. Ivo kaayau gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivara Anutuuqaa ari mmiravai. Nnaagiai ivo kava vara ranoo tiinaraivo fai hama gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivara tiinaravai. Gionna kiaapuuya innara faannakiaiya vitaanaraivara tiinaravai.

10 ¹Anutuuqo mmaanna tuu aataruuvo fai yapooma yoketaa aataruuvo nninaraivaa mmannammannaavai vaivai. Ta ivaa teeda hama kooyaa taunnava. Mmanna mamanaaruuvaa nnaasu ta taunnava. Ivaara hama ivoono yopeema Anutuuqaasi nnira gionna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai. Anutuuqara kati puara hudeera vaidiiva tupatupaa mmuaa nuanu mmuaa nuanu mmuaakaraama puaraiyauvaa huda kiada Anutuuqaa mmida variaavai. Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaidiri itaama puaraiyauvaa huda Anutuuqaa mmira aataruuvo hama yopeema Anutuuqaasi nnira gionna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai. ²Anutuuqaa ausa mmuduuya mmira gionna kiaapuuya ii aataru iva uduu mmuaa suaivaki iya mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taikotiri. Hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiooduu mmannammanna mmuaararoovo vautiri. Hama iya mmannammanna puaraiyauvaa huda Anutuuqaa mmutirivee. ³Mo iya makemakee vo nuanu vo nuanu puaraiyauvaa huda Anutuuqaa mmuduu rikiada ivaidiri iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taunnu kiooyauvaa kava rikiooduu iya yaata tinniyauvaki vairavai. ⁴Puara burimakau memeeya kiauyauvoono hama yopeema mminnamminnaa maisaiyauvaa rugoovara iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee vo nuanu vo nuanu kava rikieeravai.

⁵Ii aataru ivo itaama vauvaara Yisuu Kirisiiva mmatayaa tuu suaivaki ivo ari putinaravara Anutuuqaa tunoo:

Vaidiiva yeennaiyauvaa kati i mmida

puaraiyauvaa huda i mmuuvaara
hama i yoketauduu hama i varaatairavai.
Vaa a mmatayaa varira mmammaivaa
niini teerama kieeravai.

⁶ Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau
puaraiyauvaa varada hudooduu
tamooqa taika kioovaara hama i yoketairavai.
Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa
puaraiyauvaa hudooyauvaara hama i yoketairavai.

⁷ Itaama vauduu na kiaanoo:
Anutuuqo, vaa na ngiaunoo.
I yanaivaki kua voovai niiyara vauvoona
aanna na ngiaunoo.
I yaata utira kuaivaugiataama
na mmoori iinaraivaara na ngiauvee.
Na itaa kua kiauvaivee, tiravai.

⁸ Ivo tauraa tunoo: Vaidiia yeennaiyauvaa kati i mmida puaraiyauvaa
huda i mmuuvaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Iya
kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau puaraiyauvaa varada hudooduu
tamooqa taika kioovaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai.
Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa puaraiyauvaa huda
kioovaaraatama hama i yoketauduu hama i varaatairavaivee, tiravai.
Ii aataru iyauvaa iya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaudiri iikiateera
tuduata ivo itaa kua tiravai. ⁹ Nnaagiai ivo tunoo: Anutuuqo, vaa na
ngiaunoo. I yaata utira kuaivaugiataama na mmoori iinaraivaara na
ngiauvee, tiravai. Ivaara Anutuuqo puara huda mmira aataruuvaa
kagaari kioo karaasa aataruuvaa Anutuuqo yaata utiraivaugiataama ta
iikiateera aataruuvaa yapeeravai. ¹⁰ Anutuuqo yaata utiraivaugiataama
Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu ari mmammaivaa inna mmioo putiravai. Ivo
itaama uuvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera aataruuvaa
iiravai. Itaama uuvaara ta Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya
yoketaama variaunnavai.

¹¹ Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia makemakee mmuakiaa
suai mmuaakaraama airineetu ngiau dida vaidia puaraiyauvaa huda
Anutuuqaa mmida variaavai. Ii puara huda mmiaa iyauvo hama yopeema
vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugavai. ¹² Yisuu Kirisiiva
mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuaaneetu Anutuuqaa ari mmi kioo
oro inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. Ivo mmuaaneetu
itaama uu aataruuvo fai tupatupaa vainaravai. ¹³ Ivo Anutuuqaa yaaku
yaadudainningiaa hara kioo varioo Anutuuqo inna nnammutuaya
yaatara kiaanaraivaara faannainno varinoo. ¹⁴ Anutuuqo ari gioonna
kiaapuuya iinno varikiai iya yoketaama variaano. Yisuu Kirisiiva

mmuaaneetu aikiooma iya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuuqaa ari mmuuvaara iya Anutuuqaa avuuvau yoketaa tuanaaya variaavaivee. Ii aataru ivo fai tupatupaa itaavai nnaasu vainaravai.

¹⁵Mmannasa Yoketaivootama ivaara kooyaa ti kiaa ti mmiravai. Ivo tuu kua voovai Anutuuqaa kua fafaaravaki vainno ataa kua tunoo:

¹⁶Udaangaivo tunoo:

Fai ii suai iyauvo taikanai
aa kua karaasa na yeena rau kiee
iya kiaa mminara aavo ataama vainoo.

Fai na ni kua aataruuyauvaa
iya aakiaiyavaki yapa kiee
iya yaata tinniiyauvakiaatama yapaanaravaivee, tiravai.

¹⁷Mmannasa Yoketaivo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Fai na hama kava
iya mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utuee
na hama iya maisamaisama iikiaiyouvaaraatama
yaata utinaravaivee, tiravai.

¹⁸Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga taika kiaivaara ivo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveera ta puara huda inna mmira aataruuvaa hama kava iikiaaravootainoo.

Nnikiai ta Anutuuqaa vainima kuaaravee

¹⁹Ni seenayaso, Yisuuva putuduu inna kiauvo tiyara tuuvaara ngiau aapu Anutuuqaa nnauvaki vo ataa yoketaa tuanaa voovaki ta aikiooma kati kuaunnaivo kooyaa vainoo. ²⁰Yisuuva putuu suaivaki buruqaivo Anutuuqaanee kiaa kioo nnauvaki ataa rummua kioovo tammaa kiraatu varoo tuoo viravai. Anutuuqaasi vira aataruuvaki ataa rummua kioo buruqaivo inna Yisunna mmammaivaa roosiiravai. Buruqaivo tammaa kiraatuu suaivaki Yisuuva Anutuuqaasi vira aataru karaasa variraivaa kooyaa ti vitairavai. ²¹Anutuuqaa kati puara hudeeraiya roosii nnoonnaivoono ta Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara tiyara dinoo. ²²Tiyara diivaara nnikiai ta Anutuuqaa vainima vida ti aakiaiyavaki kua kutaa tuanaa innara mmuduuya rida innara kutaavaivee kiaa kiada ivaa puaisa utida kuaaravai. Ta ti mmamma maisa tasipama varira aataruuvaa vaa Yisuuva ruga kiaikio ti yaata utiraiyauvo yoketaayauvai vaivaa tasipama innasi kuaaravai. Ta ti mmammaiyauvaa nnoori yoketaivaadiri finirayaama Yisuuva ti aakiaiyavaki fini kinai rikiada ta yoketaaya innasi kuaaravai. ²³Anutuuqo ari kuaivaa kiaa teerama kioo fai na iinaravee tuuvoono fai hama pikieerainno iinaravai. Ivo ivaa iinaravaara nnikiai ta kutaavaivee kiaa kiada hama taara yaata utuaaravai. Ta innasi kuaaraivaara faannakiaunnaivaa nnikiai ta puaisa utida variaaravee. ²⁴Nnikiai ta ariiyara ariiyara yaata utida ari tasipa

ari tasipama mmuaavaugiataama mmoori varada ariiyara ariiyara mmuduuya rida yoketaama iikiaravee. ²⁵ Anutuuqaara nuunaida varira aataruuvaa nnikiai hama ta pikiaravee. Vooya vaa pikiaiya roosiima ta pikiarainnoo. Nnikiai ta titiita titiita yamaa kua yamaa kua tida mmuaavaugiataama yaagueeqama variaaravee. Yisuuva tiinara suaivo vainima vaivaara rikiada yaagueeqama kiada itaama variaaravee.

²⁶ Gioonna kiaapu vooya Yisuu Kirisiinna kua kutaivaa ti kua ti mmi kikai rikiada ta ivaara kutaavaivee kiaa kiadaata mmannammanna Anutuuqaa mmooka hanigia mmi kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varakio rikioo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ta kava puara huda Anutuuqaa mmira aataruuvo hameetainaravai. ²⁷ Hameetaikiai ta aatuuda varida kua pinaivaara nnaasu faannakiaaravai.

Kua pinaivaaraatama ikia hauru too ari vookaraivo Anutuuqaa nnammutuaiya taa taika kiaanaraivaraatama ta faannakiaaravai. ²⁸ Anutuuqo Musiinna mmaanna kua kiaa mmuu aataruuvaa hatokoo gioonna kiaapuuvaa iya inna ruputuduu putiravai. Kua pinaivaki taaramannee taaravoomadoono innara kutaa ivo iivaivee tuduu rikiada hama iya innara boo tiraida inna ruputuduu putiravai. ²⁹ Mo itaama vau aataruuvo inna kiisama mmuaarareera aataruvai vairavai. Mo Anutuuqaa Mmaapuuvaa puruuka tioo mmooka hanigia mmira gioonna kiaapuuvai fai pinaa mmuaararai ari vookaraivaa varaanaravai. Anutuuqo kua yeena rau kioo kua kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaara ii gioonna kiaapu ivaa vaa Anutuuqo innara niinivaivee tiivo fai ivo ivaara kumina mminnaavaivee tioo fai pinaa mmuaararavai varaanaravai. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utiraivaa Mmannasa Yoketaivoono ti mmiiivaara ivo maisavaivee tiivoono fai pinaa mmuaararavai varaanaravai. ³⁰ Aa kua aavaa tuu nakaaravai vaa ta teeda rikiaunnvai. Ivo tunoo: Maisa mmooriivaa irisai mminaravai neenoo nakaaravovee. Fai neenoo irisai maisavai gioonna kiaapuuya mminaravaivee, kiaa kioo vo kuavai tunoo: Fai na Udaangaivoono ni gioonna kiaapuuya kua pinaivakidiri iya yaparaina irisaiyauvaa duuyama kiee iya mminaravaivee, tiravai. ³¹ Anutuuqo tupatupaa variraivoono ti yaparainno safuuma irisaiyauvaa duuyama ti mminaravai inna vaidi aatuu mmuaararai aataruvaivee.

³² Ngia nnaaru varuuvaara yaata utuatee. Ngia Anutuuqaa aataruuvaa ikiataa kooyaa too suaivaki ngia kaayau mmuaararoovaa vareeravai. Varadaata yaagueeqama duduu hama ngii yaatareeravai. ³³ Vo suai suai vooyavaki ngia gioonna kiaapuuya avuuyauvunu duduu vooya ngii maisa kua tida ngiiyara koonnama uduuata ngia yaagueeqama diravai. Ari vo suai vooyavaki ngii seenaiyara iya itaama mmuaikaraama uduu teeda ngia ngii seenaiya tasipama oro duduu ngiiyaraatama koonnama uduuata yaagueeqama diravai. ³⁴ Gioonna kiaapu oovi

nnauvaki varuuyara ngia pinaama boo tiravai. Vaidi vooya numa ngii hoonahaanaiyauvaa ravisi varooduaata hama ngia iyauvaara yaata utiraida kati ngia sirigaida variravai. Vaa ngia rikieeravai. Tupatupaa variraivo iyauvaa yaatareeraivaa vaa ngia varoovaara ngia sirigaida variravai. ³⁵Ivaara ngia mmuaararavaa varoovaara sa ngii pirisakiaivee. Fai ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueueqama varidada irisai yoketaivaa varaaravai. ³⁶Ngia Anutuuqo yaata utiraivaugiataama iida irisai kua kiaa teerama kioovaa varaaraivaara mmuaararavaa varadaata makemakee yaagueueqama nnaasu variatee. ³⁷Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Kiisa suaivo taikano
ivo tiinaraivo fai tiinaravaivee.
Fai ivo hama haunainaravai.

³⁸Fai ni gionna kiaapu safuuma varii voovoono niyara kutaavaivee tioo hara kioo varinaravai.
Mo fai ivo niyara muaraagainno ni pikianai
fai na hama innara yoketainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁹Hama ta gionna kiaapuuya muaraagaida Anutuuqaa mmooka hanigia mmiaunnayavee. Itaama iikiaiya fai eeyaara putu taikaaravai. Ta gionna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaunnano Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapa kiaiyavee.

Anutuuqaara kutaavaivee tira aataruvai

11 ¹Ta yaagueueqama Anutuuqaara kutaavaivee kiaunna aataruuvo ataama vainoo. Anutuuqo tinoo: Na ngiini iinaravaivee, tii kuaivaara ta faannaida ti aakiaiayuvaki kiaunnanoo: Fai ivo kutaa iinaravaivee, kiaa kiada fai ta varaaravai. Ivo iinaraivaa hama ta titi avuuvaadiri teerada ta ti aakiaiayuvaki yaagueueqama kiaunnanoo: Fai ivo iinaravaivee, kiaa kiada fai taaravai. ²Nnaaru varuu gionna kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee tuuyara ivo iyara yoketaayavee tiravai.

³Nnaaru Anutuuqoono kua tioo ngiau mmataivaa iima kioovaara ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikiaunnavai. Mmuakiaa mminnaa ta taunnaiyauvaa Anutuuqo hama vaidi teera mminnaivaadiri iima kiaivaaraatama ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikaunnavai.

⁴Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Aveero Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo yoketaama varioo kati puara sipisiipa nnaakaraivaa ruputu kioo inna mmiravai. Ivo itaama mmuu aataruuvo Kaingo Anutuuqaa kati mmuu aataruuvaa yaataroovaa Anutuuqo tooduu yoketairavai. Aveero Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Ivo Anutuuqaa kati mmuuvaa

Anutuuqo tooduu yoketauvaara ivo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Aveero vaa putuu vaidiiwoono Anutuuqaara kutaavaivee tuu aataruuvo aanna homo kooyaa vaikiyai ta rikiannanoo.

⁵Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Inooko Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara sa ivo putiraivaa taiveera Anutuuqo ivo varuu mmammaivaata inna viteeravai. Anutuuqo ivo varuu mmammaivaata vitoovaara gionna kiaapuuya innara buaidada tooduu hama iya too vairavai. Ivo homo mmatayaa varuu suaivaki Anutuuqaa kua fafaaraivo innara tunoo: Anutuuqo inna variraivaa tooduu inna yoketaivaivee, tiravai. ⁶Gionna kiaapu voovoono hama Anutuuqaara kutaavaivee tiivaara Anutuuqo inna taikio hama inna yoketaivai. Anutuuqaa vainima kuanaraivoono Anutuuqo kutaa varinoo kiaa kuaivaara kutaavaivee kiaivee. Gionna kiaapu yaagueeqama Anutuuqaara buaakiaariyai ivo irisai yoketaivaa iya mminaraivaara vainima innasi kuanaraivoono ivaara kutaavaivee kiaivee.

⁷Nuvuaava hama too aataru voovai nnaagiyai vainaraivaara Anutuuqo inna kiaa mmuduu rikioo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikioo iinno nnooriyaa nuaira nnauvaa heeka taika kioo ari nnaata nnaakaraiyaatama ivaki vida yoketaama hara kiada variravai. Nuvuaava itaama uduu rikiaada mmatayaa varuu gionna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa vareeravai. Varooduu Nuvuaava Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo itaama uuvaara ivo inna tunoo: A safuuma varira vaidikuavee, tiravai.

⁸Aaparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo inna maavee tuu suaivaki ivo inna kuaivaa arinaima rikioo ari yoosinnaivaa pikioo hama ivo too mmata voovaki Anutuuqo innani mmataama kioo tunoo: Aa mmata aavaa na i mminaravaivee, tuu mmataivakira viravai. ⁹Anutuuqo inna kiaa mmuuvaara kutaavaivee kiaa kioo na i mminaravaivee tuu mmataivaki oto varioo ngiari voopinnaaya mmatavaivee kiaa kioo taanna yoosinnaivaki varirayaama seera nnauyauvaa heeka kioo ivaki hara kioo varuduu ari mmaapu Isaakoota ivaki hara kioo varuduu ari nneedi Yakoopoota ivaki hara kioo variravai. Ivaitanaata Anutuuqo kua kiaa teerama mmataama kioo mmataivau variravai. ¹⁰Aaparahaamo ii mmata ivau varia roo nuainno varioo Anutuuqo yaata utuoo ngiau aapu iima kioo yoosinna pinaivaki varinaraivaara faannainno hara kioo variravai. Ii yoosinna ivaki yaagueeqa kuabai hara teerama kiooyauvo tupatupaa vainaraivaki kuanaraivaara faannainno hara kioo variravai.

¹¹Aaparahaamaa nnaataivo Saraava nnaakara mmatoo suaivo taika kiooduata yotera kionnaata Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu Aparahaamaa tasipama kioo mmaapuvai mmateeravai. Anutuuqo kua kiaa teerama kioo fai na

iinaravaivee tuuvaara Saraava innara tunoo: Kutaa fai ivo iinaravaivee, tuuvaara Anutuuqo mmaapuvai inna mmuduu mmateeravai. ¹²Ivaara Aaparahaamo ngiaabai kioo hokoba sui varia roo ngioo ngioo varuu suaivaki Saraanna tasipooduu mmaapuvai mmateeravai. Ii vaidi mmuaa Aaparahaamaayaadiri kaayau nneeditunna sidinnaidiia variravai. Aakiapuuiyauvo ngiauvau diaani nnukaiyauvo nnoori mmaagaivau vakiaani hama yopeema vaidiia yaariraivaa roosiima iya variravai.

¹³Ii gioonna kiaapu iya Anutuuqara mmannammanna kutaavaivee kiaa rada vidada putiravai. Homo iya varuu suaivaki kooyaa iya tunoo: Ta aa mmata aavau variaunna suaivaki ta ngiari vooipinnaiya vida nnidaida variraiya roosiima variaunnaoo, tiravai. Iya itaa kua tida Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kua kaanaiyauvaa hama vareeravai. Ii kaanaa iyauvo ngieera homo vauvaara iya mmanna kuaivaa rikiada kutaavaivee kiaa kiada ivaara sirigairavai. ¹⁴Vaa ta arinaima rikiaunnavai. Itaa kua tuuya ngiari yoosinna tuanaiyauvunu variaaraivara ngiari aakiayauvaki yaata utida variravai. ¹⁵Iya nnaakuva Aaparahaamo vaa pikioo mmataivaara hama yaata utiravai. Iya homo ivaara yaata ututiri. Iya kava vararanada vira aataruuvo vaurivee. ¹⁶Hama iya ivaara yaata utirama kiada ii mmata ivaa yaatareera yoosinnaivo ngiau aapu vauvaara iya ivaki variatauduu ivaara iya yaata utida variravai. Ivaara iya Anutuuqara ti Anutuuqovee tuuvaara hama ivo iyara inna mmamma maisairavai. Vaa ivo iyani pinaa yoosinnaivaa teerama kieeravai.

¹⁷⁻¹⁸Anutuuqo Aaparahaamaa iinno taanaree kiaa uu suaivaki Aaparahaamo Anutuuqara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo inna kiaa mmuuvaugiataama ari mmaapu mmuaa tuanaivaa Isaakaa vitoo Anutuuqaa ruputu hudu mminaree kiaa kioo iiravai. Vaa tauraa Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa inna kiaa mmioo tunoo: Fai Isaakaakidiri i nneeditunna sidinnaidiia kaayauma variaaravaivee, tuu kuaivo vauduaata ivo Isaakaa vitoo Anutuuqaa ruputu hudu mminaree kiaa kioo iiravai. ¹⁹Aaparahaamo ari mmaapuvvaa ruputinara uu suaivaki ivo yaata utuoo tunoo: Fai na inna ruputino putino Anutuuqo aikiooma tino rikioo kava diitaanaravaivee, tuuvaara kati ari ausa tinniivakidiri itaama yaata utuoo mmataama kioo tuu kuaivaidiri ari mmaapuvuu putuuvakidiri diiteeraivaa roosiima diitoo innasi nniravai.

²⁰Isaakoono Anutuuqara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuvvaitana Yakoopaya Isauya kua yoketaivaa kiaa mmiravai. Ivaitana yapooma yoketaama variaaraivara ivo kua yoketaivaa ivaitana kiaa mmiravai.

²¹Yakoopo Anutuuqara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuvvaa Yoosiipaa mmaapuvvaitanaara kua yoketaivaa tiravai. Ii sui ivaki ivo ari yauvau kuru tu kioo vainno kookainno ari ausa mmuduuyavvaa Anutuuqaa mmiravai. Ivo innara kutaavaivee tuuvaara itaama iiravai.

²²Yoosiipo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki Isarairaa gionna kiaapuuya Iyiipa mmataivau varidada yapooma pikiada kuaaraivaara tiravai. Iya kuaara suaivaki ari mmuyai sagiaiyauvaa varada kuateeraivaara tiravai.

²³Musiinna kaano koovaitana Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Musiinna mmata kioodoo inna vitada hatauma kioodoo taaravooma kuraagaivo taika kieeravai. Ivaitana tooduu ngiari mmaapuuvoo yoketauvaara hama ngiari kieetaivo nnaakaraiya ruputateera tuu kuaivaara aatuurama kiada inna kuaivaa hatokada ngiari mmaapuuvaa vitada hatauma kieeravai.

²⁴Musiiva Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara ivo yokoo suaivaki iya innara tunoo: A Faraunna raunnaivaa mmaapukuavee, tuuvaara ivo ooqoo tiravai. ²⁵Ivooono Anutuuqaa gionna kiaapu ari seena Isarairaiya tasipama mmamma mmuaararooavaa varaanaraivaara inna yoketairavai. Ivo mminnamminnaa maisaivaa varoo ivaudiri kiisa suai sirigairavaa varaanaraivaara hama inna yoketairavai. ²⁶Ivo yaata utuoo arinaima ataama rikieeravai. Anutuuqo mmataama kioo vaidi Misiavavaa mmooriivaa ivo varaanaraivaara gionna kiaapuuya innara puruuka tida maisa kua tuu aataruuvo inna hama inna mmuaarareera aataruvai vairavai. Ii aataru ivo mmuakiaa yoketa yoketai mminnaa hoonahaanaiyauvo Iyiipa vauyauvaa yaatareera aataruvai vairavai. Ivo irisai yoketaivaa fai yapooma varaanaraivaara yaata utuoo itaama iiravai.

²⁷Musiiva Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Iyiipaa kieetaivo innara nnannatooduu rikioo hama ivaara aatuurama kioo Anutuuqo tuuvaugiataama Iyiipa pikioo viravai. Vaidiyya hama Anutuuqaa teeraivaa Musiinna ari aakiaivoono inna toovaara ivo diitoo vioo kieeravai. Vioo hama hanigiannanna kuagiannannairavai. Eyommaara vioo kieeravai. ²⁸Ivo Iyiipa pikioo kuanara iinno varioo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara buusa Varaigiataa iira aataruuvaa toosa hara iiravai. Ivo Isarairaa gionna kiaapuuya tuduu iya puara sipisiipaiyauvaa ruputu kiada kiauyauvaa varada nnau tipumaiyauvunu siikairavai. Vaidiyya ruputinai putuara aangeravoono sa ngiari mmaapu ngaruuya ruputinai putuateeraivaara iya nnau tipumaiyauvunu kiauyauvaa siikairavai. Aangeravo kiauvaa too pikioo varaigiataa kuaiveeraivaara siikairavai.

²⁹Isarairaa gionna kiaapuuya Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara nnoori sorovuaravavaa nnutuuvo Kookee Nnoorivee tuu nnooriivaa Anutuuqo tuduu vioo sai ngioo sauduu sasakainno kumina mmatavai vauduu ivaugiataa sainai vida tara kieeravai. Vida tara kioodoo rikiada Iyiipaiya iya vata rada nnuuya ivau nnida varuduu rikioo nnooriivo kava ngioo iya ruputu taika kioodoo putiravai.

³⁰Isarairaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo tuuvaugiataama ngiari nnammutuaiya varuu yoosinna Yerikoo sikau vagiaamunnaivaa ututu nuaida varududuu yaaku sai suaivai karasaidiri taara suaivaitana taika kioodoo rikioo Anutuuqo mmataama kioo suaivau sikau vagiaamunnaivo ari mmaara havaratoo mumunu utu raubiriima kieeravai. ³¹Tauraa sabi nuaira gioonnaivaa nnutuuvo Rahaapo Yerikoo variravai. Hama vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isarairaa vaidivaitana numa hataumakidiri dida ivaki varuuya taaree kiaa uduu Rahaapo Anutuuqaara kutaavaivee tioo ivaitanaara yaata utuoo vita hatauma kieeravai. Hatauma kioovaara vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isarairaiya ivakinnaa gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatarooya ruputu taika kiada Rahaapaa hama rputiravai.

³²Gioonna kiaapu vooya Anutuuqaara kutaavaivee tuuya uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaree kiaa na dataama ngii giaa ngii mi taikaanarannee? Hama na suai ngii giaa ngii minaraivootainoo. Vaidi vooya nnutuuuyauvo Gitioono Baraako Samasoono Yepataava Davutiiva Samueeroovainnaata forofetaiyaatama uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaraiyauvo vai kiaikio hama suai ngii giaa ngii minaraivootainoo. ³³Iya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyauvunu variyaiya rapidada yaatara kieeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyauvunu variyaiya yamaa kua yamaa kua iyaatama tida iyara tuqinnama haitatuuda Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaiyauvaa kaanaiyauvaa vareeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano fai mmaraara raiyoonaiya vuutaivaki duduu hama iya gutu nneeravai. ³⁴Iyakidiri vaidi vooyaano ikiaiuyauvo pinaama hauru teeraiyauvaa rasuuma kieeravai. Ngiari nnammutuaiya iyakidiri vaidi vooya rputuaaree kiaa iidada fanniima kioodoo kati yoketaama viravai. Muaraagama varuu vooyaano nnaagiai yaagueeqama variravai. Vooyaano rapuu suaivaki yaagueeqama rapidada ngiari voopinaiya yaatareeravai. ³⁵Gioonna vooyaano Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ngiari nnaakaraiya putuduu rikioo Anutuuqo tuduu kava diiteeravai.

Ngiari nnammutuaiya iyakidiri vooya vitada maisa mmooriivaa iya mmida tunoo: Ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikikiai fai ta ngii tikiai rikiada sabi kati ngiengie yaata utuaivaugiataama kuaaravaivee, tuuvaara ooqoo tuduu rikiada maisa mmooriivaa iya mmududuu putiravai. Fai yapooma kava diitada yoketaama variaaraiya iya yaata utida itaama putiravai. ³⁶Ngiari nnammutuaiyaano vooya rputida iya ripiida iyara nniki rakaida puruuka tida vooya yuku yaakuuyauvunu yeena rau kiada oovi nnauvaki yapeeravai. ³⁷Ngiari nnammutuaiyaano sikauyauvaa habati kiada vooya rputida soonnaadiri vooya tammaa hatokada paipa avaikaraiyaadiri vooya rutaka kioodoo putiravai.

Vooyaano puara sipisiipaiyauvaa nnabaiyauvaatama puara memeeayuvaa nnabaiyauvaatama uyu kiada nuaida varida mmanna haipuya varuduu ngiari nnammutuaiya mmamma mmuaararoorvaa iya mmida maisamaisa mmooriiyauvaa iya mmiravai. ³⁸Iya hama vaidiaatau mmanna mmata gaangaiyauvunuaata taapiiyauvunuaatama nuaida varida oonauyauvakiaata soopaiyauvakiaatama hara kiada variravai. Iya itaama varida fai yapooma Anutuuga tasipama yoketaama variaaraivaara yaata utida hama koonnama varuuya tasipama mmuaavau variravai.

³⁹Ii mmuakiaa gionna kiaapu iya Anutuuga yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara ivo iyara inna yoketauvo kooyaa vairavai. Itaama ivo kooyaa vauduaata Anutuugo gionna kiaapuuya vita yoketaivu yapaanaraivaara ivo kua kua teerama kioo kua kaanaivaa hama iya teeda rikiada vareeravai. ⁴⁰Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ta nnaagiai variaunnaiya Anutuugo tiyara yaata utuoo yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai. Ii aataru ivo tiyara teerama kioovau iyaata teetama mmuaavaugiataama nnaasu yoketaa tuanaaya variateeraivaara Anutuugo tiiniaatama yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai.

Ta Yisuu Kirisiinna teeda nnaasu vaidia innara kutaavaivee kiaaravee

12 ¹Ii kaayau gionna kiaapu Anutuuga kutaavaivee tuu iya vaa putuduu iya uu aataruuyauvo aanna tiisiaata vaikiyai ta iyauvunugiataama Anutuuga kutaavaivee kiaunna aataruuvo kooyaa vainoo. Ivaara nnikiyai tete iira aataru mmuakiai yauvo Anutuuga aataruuvaa uudarairaiyauvaa kagaari kiada mminnamminnaa maisaiyauvo ti puaisa utiraiyauvaa pikiaaravai. Vaidiia yaagueeqama seenada vida ngiari yaatara ngiari yaatara kiaaree kua iikiaaneema Anutuugo ari aataru kooyaa tiini teerama kioo yapa kiaivau nnikiyai ta ivau yaagueeqama nookiaaravee. ²Nnikiyai Yisuunna nnaasu teeda vaidia variaaravee. Ivo ta yoketaama variraivaa oyai nakaaravovee. Ta tauraa innara kutaavaivee kua kiada mmannammanna varia rada vidada innara kutaavaivee nnaasu kiaaravee. Yisuuva fai yapooma ari koonna tasipama sirigainno yoketaama varinaraivaara yaata utuoo yatari sagaivau ari mmamma nniitaraanaraivaara hama ooqoo tiravai. Ivo ivau vainno mmamma maisainaraivaara hama yaata utirainno inna aikiooavaivee tiravai. Ivaara aanna makee ivo Anutuugo varira mmaataivaa yaaku yaadudainningiaa nnoonnavai hara kioo varinoo.

³Gionna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuairaiya Yisuunnara nnannatooduu mmoori maisaivaa uduu rikioo ivo yaagueeqama varuuvaara yaata utida rikiaatee. Ivaara sa ngia muaraagakiatee. Ivaara sa ngii pirisakiaivee. Ivo yaagueeqama varuuvaara yaata utida yaagueeqakiatee. ⁴Ngiingii aakiai yauvaki ngia mminnamminnaa maisaiyauvaara yaagueeqama ooqoo tida varida iikiaavai. Ngia itaama

iikiaivaara koonnama variyaiya ngii ruputida mmamma mmuaararavaa ngii mmikiai Yisuunna roosiima hama ngii kiauvo tiikiai hama ngia putuaavai. ⁵Anutuuqo ngiiyara ni naunna maapuyavee kiaa kioo ngia yaagueeqama variateera kua yoketaivaa ngii giaa ngii muuyauvaa vaa ngia taunnuuda kiaannee? Ivo tunoo:

Ni maapu-o, na Udaangaivoono
a safuuma varianeeraivaara
mmuaararavaa i mmiauvaara
tuqinnama yaata utuee rikiaanee.
Maisa aataruuvaa iivoora
na i oqoo tinai rikiee
sa pinaama yaata utino
i ausaivo mmuaararakiaivee.

⁶ Na Udaangaivo ngiiyara mmuduuya riraiya
ngia safuuma variateeraivaara
na mmuaararavaa ngii mmiauvai.
Na Udaangaivo ni gionna kiaapuuyara
ni naunna maapuyavee kiauya
safuuma variateeraivaara
na mmuaararavaa ngii miauvaivee, tiravai.

⁷Anutuuqo mmuaararavaa ngii minai rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Anutuuqo ngii taikiai ngia inna raunna mmaapuya variaivaara ivo itaama ngii iivai. Dee nnaakaraya ngiari kookiaiya iya tuqinnama variateeraivaara hama mmamma nniitareeraivaa iya mmiaannee? Mo mmuakiaaya ngiari nnaakaraiya tuqinnama variateeraivaara mmamma nniitareeraivaa iya mmiaavai. ⁸Anutuuqo ari raunna mmaapu mmuakiaaya itaama tuqinnaivaa roosiima ivo mmuaararavaa hama ngii mitiri. Ngia hama inna raunna mmaapuya variaatiri. Ivo ngii taikiai ngia yapa nnaakaraya variaatirivee. ⁹Na kua voovaata tinai rikiaatee. Vaa ta ti kookiaiyara rikiaunnava. Ta maisama variaannaduu iya mmamma nniitaroovaa ti mmuduu ta safuuma variaannaivaara iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapeeravai. Itaama variaivaara inna yoketaavai. Ti Napoova Anutuuqo ti mmannasaiyauvaara haitatuuraivoono mmuaararavaa ti mminai rikiada ta ivaara arinaima rikiada inna mmemmaana kuaaraiivo inna pinaama yoketaavai. Fai ta itaama iida yoketaama variaaravai. ¹⁰Ti kookiaiya ta kiisaya variaanna suaivaki ta tuqinnama variateeraivaara ngiari yaata utiravaugiataama mmamma nniitareeraivaa ti mmiravai. Anutuuqo yoketaa tuanaavai varineema teeta yoketaa tuanaaya variaarivaara ivo tiyara yaata utuoo mmuaararavaa ti mmivai. ¹¹Ivo mmuaararavaa ti mmii suaivaki ta rikiaunnano ti maisavai. Hama ta sirigakiaunnava. Nnaagiai ivo mmuaararavaa ti mmiivaara arinaima rikiada safuuma ta variaunnaiya ta irisai ausa nuufaivaa varada safuuma variaunnava.

Tuqinnama varida haitatuukiatee

¹²Itaama vaino rikioo Anutuuqaa mmoori aataruuvaa ngii yaakuuyauvo hama yaagueeqaatainai rikiada inna aikioo mmuyai mmata kiada yaagueeqama kiada mmoori varaatee. Mo ngii yukuuyauvo maisainai sa ivaara yaata utuatee. Yaagueeqama diatee. ¹³Safu aataruuyauvunu nuaida variatee. Ngii yukuuyauvaa raa tukagiaama kikio vainno eeyaara maisaivoora tida yaagueeqama raa rada nuaikio yoketainaravai.

¹⁴Ngia mmuakiaa gionna kiaapuuya ausa nuufaivaa tasipama variaaraivaara mmannammanna iikiatee. Yoketaa tuanaaya variaaraivaara mmannammanna iikiatee. Gionna kiaapu voovono hama yoketaa tuanaavai variivono hama Udaanga Anutuuqaa taanaravai. ¹⁵Anutuuqo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa ngiikidiri gionna kiaapu voovono mmooka hanigia mmimarainnoo kiaa ivaara tuqinnama haitatuukiatee. Yatari kagia iiraivo kapikaravaa roosiima ngiikidiri gionna kiaapu voovai aakiaivo kapikarano kaayau gionna kiaapuuya iinai koonnama varivoora tuqinnama innara haitatuukiatee. ¹⁶Ngiiikidiri gionna kiaapu voovono nnaaruaa vaidi Isaunna roosiima sabi heera aataruuvaa iinno Anutuuqaa aataruuvaa inna piraivoora tuqinnama haitatuukiatee. Isauvaano ari konna mminnaa mmuakiaayauvai varaatauvaa ivo ivaadiri ari kataivaasidiri yeennaivaa yookaama kioo nneeravai. ¹⁷Vaa ngia rikiaavai. Nnaagiai ari koova kua yoketaivaa innara tinaraivaa varaanaree kiaa rikiooduu ari koova innara oooqoo tiravai. Vaa ariinoo uu aataruuvono inna atau rummua kioodoo hama ivo ivaa kava varaanara aataruuvootairavai. Ivo kava ivaa varaanaraivaara pinaama ratoo varioo aataruuvaa buainnonno tooduu hameetairavai.

¹⁸Nnaaru Anutuuqo Isarairaa gionna kiaapuuyaata kua tuu suaivaki iya taapiivaa nnutuuvo Sinai viravai. Ii taapi ivaa vaidiiya teeda ivau utiravai. Anna hama ngia iya roosiima mminnaa voovai aikiooma utuaaravai vaivaki kuaavai. Iya ikiaivo pinaama hauru tooduu nama pinaivo rummua apu kioodoo upisuuduu yuunna pinaivo utuuvaki vida teeravai. Hama ngia ivaa roosiivaki kuaavai. ¹⁹Sinai taapiivaudiri nooma akuaivo vuduu kua voovai tuduu gionna kiaapu ivaki varuuya ivaa rikiada pinaama yaata utida yaagueeqama Musiinna tunoo: Itaama ta kava vo kua vooyauvaata hama ti rikiaatainoo, tiravai. ²⁰Iya rikioo kuaivaara iya ausaiyauvo pinaama mmuaararoovaa itaa kua tiravai. Vaa tauraa Anutuuqo iya tunoo: Fai gionna kiaapu voovononnee vara puara voovono aa taapi aavau nninai rikiada ngia sikauyauvaa habati kiada inna rputukio putuaivee, tuuvaara iya itaa kua tiravai. ²¹Iya ivau dida too mminnaiyauvo ari vookaraama maisama vauvaara Musiivaano tunoo: Kaayau ni aatuukio ni biribiriinoo, tiravai.

²²Ngia hama itau taapiivaura viraida ngia taapi voovai nnutuuvo Sioona Anutuuqo tupatupaa variravaki ngiaavaivee. Ii yoosinna ivo Yerusareema roosiima ngiau aapu vaivaki kaayakaayau aangeraiya sirigaida varida iikiaavai. ²³Anutuuqo tauraa ni naunna maapuyavee tiraiya nnutuuyauvaa ngiau aapu fafaara raa kioodoo vauya nuunama varida iikiaiysi ngiaavaivee. Ngia Anutuuqo mmuakiaa gionna kiaapuuya kua pinaana yapeeraivaasi nnida innasi ngiaiya mmannasaiyauvo ngiau aapu yoketaama variayysi ngiaavaivee.

²⁴Yisuuva karaasa kua yeena rau kiooava iima kioo gionna kiaapuuyara tammaana diravai ngia ngiaavaivee. Aveeraa kiauvoono mmataivaudiri vainno maisa aataruuvaa kooyaa yapoovaa Yisuunna kiauvoono yoketaa aataruuvaa uvoono Aveeraa kiauava yaataravai. Ngia Yisuunnasi ngiaavaivee.

²⁵Anutuuqo ngiita kua tinai rikiada ngia hama inna kuaivaa rikierama kiada ooqoo tivoora tuqinnama haitatuukiatee. Nnaaru Musiiva mmatayaa varuu suaivaki Anutuuqo inna kiaa mmuu kuaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmuduu rikiada mmanna kuavaivee kiaa kiada ooqoo tuuvaara hama iya irisai maisavaara fanniiravai. Vaa vareeravai. Itaama vauvaara Anutuuqo ngiau aapuuvaki variivoono tiita kua tiivaa mo fai ta mmooka hanigia mmikio fai ivo irisai maisavaa ti mminaravai ta dataama fanniikiarannee? Fai varaaravai. ²⁶Nnaaru Anutuuqo kua tuduu rikioo mmataivo korokooravai. Anna makee vai suaivaara ivo kua kiaa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai na kava tino hama mmataivo nnaasu korokooravai. Fai ngiauootama korokooravavee, tiravai. ²⁷Ivo tunoo: Fai na kava tinaravee, tuu kua oyaivo ataama vainoo. Vaa ivo nnaaru iima kioo mminnaiyauvaara fai tino rikioo iyauvo korokooda taika kiaravai. Taika kikio Anutuuqo gionna kiaapuuyara diravai hama korokooraa tupatupaa yaagueeqama nnaasu vainaravai.

²⁸Ivaara Anutuuqo gionna kiaapuuyara diravai hama yopeema korokooravai ta varaunnaivaara nnikiai ta Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaravee. Nnikiai ta inna mmemmaana vida innara ti nnoonnavavee kiaa kiada titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee. ²⁹Ikiavo mmuakiaa mminnaiyauvaa too too taa taika kuaivaa roosiima Anutuuqo variivaara nnikiai ta itaama titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee.

Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara Anutuuqaa yoketaivo

13 ¹Ngia ausa hanigieraiya ngiingiiyara ngiingiiyara ti seenayavee tida mmuduuya rida nnaasu variatee. ²Ngiani voopinnaa tuanaa hama ngia teeraiya ngiisi nnikiai nnau yeenna mmaataivaa iya mmira aataruuvaa sa pikiaatee. Gionna kiaapu

vooyaano ngiari voopinnaa vooya nnau yeenna mmaataiyauvaa iya mmi kiada iyara mmanna vaidiyavee kiaa kumimakairavai. Mo itaama uu vaidi vooya inna Anutuuaqaa aangeraayavee. ³Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya oovi nnauvaki variyaiyara sa iyara taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmuaararavaa varaivaara sa iyara taunnuatee. Vaidi vooya ngii seenaiya mmamma mmuaararavaa mmiai yara sa taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmamma nniitareeravaa varaivaara sa iyara taunnuatee.

⁴Nnaata vaati vareera aataruuvo inna yoketaa aataruvai vaivaara mmuakiaaya ivaara inna yoketaa aataruavee kiatee. Itaama vaivaara vaatiivo sa sabi nuaino nnaataivo sa sabi nookiaivee. Sabi mmuara heera aataruuvaa iikiyaiyatama mmuakiaaya sabi nuairiyaatama fai Anutuuoqo kua pinaivakidiri iya yaparainno irisai maisaiyauvaa safuuma iya mminaravai.

⁵Ngiiisi vai mminnaiyauvaara inna aikiooyauvaivee kiaa kiada tirooma variatee. Sa varida sikaura mmuduuya ruatee. Vaa tauraa Anutuuoqo tunoo: Fai hama na mmooka hanigia ngii miee ngii pikiaanaravaivee, tuuvaara itaama variatee. ⁶Ivaara nnikiai Anutuuaqaa kua fafaaraviki vai kua voovaa ta mmuaavai mmuaavai yaagueeqama ataa kua kiaara:

Udaangaivoono ni tasipama varioo ni tuqinnaivai.

Hama na aatuunaravai.

Mo gionna kiaapuuya

dee aataru maisavai ni iikiaranee?

Hameetavee. Ta itaa kua kiaravai.

⁷Tauraa ngii haitatuuraiya Anutuuaqaa mmayaayaivaa ngii gaa ngii muuyara yaata utuatee. Iya variraivaaraata iya putiraivaaraatama yaata utida iya Anutuuaqara kutaavaivee kiaa kiada uunaquuneema iikiatee. ⁸Yisuu Kirisiiva mmuaakaraivai heena variivo aanna makee varioo fai yapooma tupatupaa itavai nnaasu varinaravai. ⁹Ari vookara ari vookarai kuaiyauvo ngiiisi nninai rikiada sa iyauvaa rikiada puaisa utida Anutuuaqaa aataru safuuvaa pikiaatee. Anutuuoqo kati tiyara yoketaama yaata utiivaara ta aikiooma rikiada teeda yaagueeqama utuaunnaivaudiri ta yoketaama safuuma variaunnava. Iya yeenna vooyauvaara sa nnaatee kiaa kiada vooyauvai nnaatee tuu kuaivoono hama yopeema ti safuunaravai. Gionna kiaapu vooya iya itaa kua kua aataruuyauvaa iida hama itaa kua kiaivaudiri safuuma yoketaama variaavai.

¹⁰Ta ausa hanigieeraiya ti mmaraa puara hudeera yeena tapiivo vaiki ai ta ivakidiri nnaunnava. Yutayaiya seera nnauvaki Anutuuaqara kati puara hudeera vaidi iya hama yopeema ii yeena tapi ivakidiri nnaavai.

¹¹Anutuuaqara kati puara hudeera kieetaivoono puaraiyauvaa kiauava varoo nnau pinaa aakiaivaki vo ataa yoketaa tuanaa voovaki vioo mminnamminnaa maisaiyauvaara ivaki siikairavai. Puara kaanaiyauvaa

iya varada vagiaamunna mmaanai ikiyaa mmuturu kiada hama nneeravai. ¹²Itaama vauvaara Yisuuva vagiaamunna mmaanai putiravai. Inna kiauvoono gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo vagiaamunna mmaanai putiravai. ¹³Ivaara nnikiai ivo vagiaamunna mmaanai vioo mmamma maisauvaa varoovaara ta innasi vida ivo varoneema teeta varaaravai. ¹⁴Aa ta variaunna mmata aavau hama tupatupaa varira yoosinnaivootainoo. Tupatupaa variaara yoosinnaivo yapooma vainaraivaara ta buaida variaunnaanoo. Ivaara ivo mmamma maisauvaa varoneema teeta varaaravai. ¹⁵Itaama vainai Yisuuva tiyara putuuvaara nnikiai nnaaru kati Anutuuqaara puara hudoovaa roosiima ta Anutuuqaara makemakee kua yoketaivaa tida variaaravee. Ta itaama iida varida Yisunna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada innara gionna kiaapuuya kua mmiaaravee. ¹⁶Mmooi yoketaivaa gionna kiaapuuyara iida ngiisi vai mminnaiyauvaa duuyama iya mmira aataruuvaitanaara sa taunnuatee. Kati Anutuuqaara puara huda mmira aataruuvaa roosiima ii aataru ivaitana Anutuuqaani iikiaavo ivo yoketaainoo.

¹⁷Ngii kieetaiya avaiyauvaa rikiada iya mmemmaana vida iikiatee. Fai yapooma iya ngiari mmooiiyauvaara Anutuuqaa kua mmiaaraivaara iya mmannammanna ngii vardi kaanaiyara haitatuuda nnaasu variaaravai. Mo fai ngia iya avaiyauvaa rikiada iikio fai iya ausaiyauvo yoketainai ngiari mmooiiyauvaa aikiooma iida varida hama ausa mmuaarareera tasipama iikiaravai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Mo fai ngia hama itaama iikiai fai iya ausa mmuaarareera tasipama varikiai hama ngia yoketaama variaaravai.

¹⁸Tiyara makemakee yaaku varada variatee. Vaa ta rikiaunnavai. Ti aakiaiuyavaki ta rikiaunnano ti variraiyauvo Anutuuqaa avuuvau aikiooma vaivai. Mmannammanna yoketaama safuuma varira aataruuvaura ti variatainoo. ¹⁹Na akiiraama kava vara ranee ngiisi kuanaraivaara Anutuuqaata kua tida yaaku varaatee. Na yaagueeqama ngiita itaa kua kiaunoo.

Yaaku vareera kuavai

²⁰Anutuuqo ausa nuufa mmira oyai nakaaravo ngii tuqinnaiveeraivaara na yaaku varaunoo. Ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diiteeravai. Yisuuva putuuvaara ivo puara sipisiyaiyauvaara haitatuura nnoonnaivaa roosiima tiyara haitatuunoo varinoo. Nnaaru Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivo tupatupaa vairavaa kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tiiravai. ²¹Ngia Anutuuqo yaata utiivaugiataama varida iikiateeraivaara ivo mmuakiaa yaagueeqama varira aataruuyauvaa ngii minai iikiaaraivaara na yaaku varaunoo. Ivo Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaadiri inna iikiatano ti

aakiaiyouvaki yoketaa aataruuvaa iinaraivaara na yaaku varaunoo. Yisuu Kirisiinna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Nnaagiai kuavai

²²Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo. Ngia yaagueeqama variateeraivaara ii na yoketaama ngii giaa ngii miao kua iyauvaa tirooma varida tuqinnama rikiaatee. Na paanna kuavai aa yanaa aavaki fafaara kiauvaara tirooma varida tuqinnama rikiaatee.

²³Rikiaatee. Ti seena vaidi Timotiiva oovi nnauvakidiri vaa pikioo kati viravai. Fai ivo akiairaama niisi nninai na innaata sunee ngiisi viee ngii taanaravai.

²⁴Ngii kieetaiyaraatama Anutuuqaa gionna kiaapu mmuakiaayaraatama ta yaata utida boo kiaunnanoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. Ti seena mmata Itariaa ivau variaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

²⁵Anutuuqo kati gionna kiaapuuyara yaata utira yoketaivo ngii tasipama vakiaivee.